

LJUBLJANSKI ZVON

*Novy
Vino, 2/10 970*

• 12 •

MESEČNIK • ZAKNJIŽEVNOST
IN • PROSVETO

1919
LETNIK 39
STEVILKA

1

Vsebina januarskega zvezka.

1. Fran Albrecht: <i>Skrivnostni hip</i>	1
2. Janko Glaser: <i>Večerna pesem</i>	2
3. Dr. Ivan Tavčar: <i>Visoška kronika</i> . (Dalje prihodnjič.)	3
4. Oton Župančič: <i>Bolnik</i>	18
5. Anton Loboda: <i>O našem notranjepolitičnem stanju</i>	19
6. Igo Gruden: <i>Ljubavna pesem</i>	30
7. Milan Pugalj: <i>Črni panter</i>	31
8. Pastúškin: <i>Vojaški vlak</i>	47
9. Igo Gruden: <i>Poletna noč</i> — Janko Glaser: <i>Tožba</i>	48
10. Dr. Ivan Lah: <i>Valentin Vodnik</i>	49
11. Listek	57

A. Kraigher: † *Ivan Cankar*. — Brodar: *Rastlinstvo naših Alp*. — Fr. Lipah: „*Kralj na Betajnovi*“ v *Narodnem gledališču*. — Dr. I. L.: *Jan Rokyta: Na staroměstském rynku*. — Dr. I. L.: *M. Krleža: Pjesme. II.* — Dr. Iv. Lah: *Pismo na oni svet*. — † *Stanko Svetina. Cankarjeva številka*. — *Recenzijski izvodi*.

„Ljubljanski zvon“

izhaja v zvezkih po enkrat na mesec ter stane na leto 30 K, za pol leta 15² K,
za četrť leta 7⁵⁰ K, za vse inozemstvo po 35 K na leto.

===== Posamezni zvezki se dobivajo po 3 K. =====

Odgovorni urednik: Oton Župančič.

Sourednik: Milan Pugalj.

Upravništvo se nahaja v Sodni ulici št. 6.

Lastnina in založba „Tiskovne zadruga“ z. z. o. z. v Ljubljani.

Tisk „Narodne tiskarne“ v Ljubljani.

Fran Albrecht:

Skrivnostni hip.

Kot bi nevidno goreli mrakovi,
nad zemljo tli sopar, —
vanj jek in zamolkel udar,
kot ranjeni, daljni zvonovi . . .

Tišina krog tebe, srce.
Kako gori to molčanje,
to udušeno kričanje
v vaših prsih, ljudje!

V prsrce posluhni, srce,
čuj — mrko bobni in odmeva,
kakor od žolča in gneva
se trga drobovje zemljé.

Neslišni potresi zemljé . . .
Najtišjih ur molčanje
sesa se in vpiva v brezdanje
tvoje bolesti, srcé.

Po tajnem utripu bijó
srca: gnev, grozo, nemir . . .
Sesaj, izsesaj nam, vampir,
to plahost — bol našo temný!

Jaz sanjam veliki potres,
ki zruši nad nami obzorja,
da bruhnejo narodov morja
podzemeljska v svet kakor kres . . .

Neslišno, po prstih gre
 skoz noč skrivnostni hip.
 Mar čuješ v njem utrip
 bodočnosti, srce? . . .

Janko Glaser:

Večerna pesem.

V večernem solncu grejejo se lesi,
 jaz roko v roki v solncu grem s teboj;
 še zadnja luč odmeva pod drevesi —
 jaz v rokah tvojih vzel jo bom s seboj . . .

*

Kot pesem sladka, svetla šla bo z mano:
 o tvoja roka, mlada, strastna zdaj,
 kako ležala gorko in udano
 v spominih dragih v moji bo nekdej!

Od rose tu spet bodo mehke trave,
 da ne bo čuti najinih stopinj;
 iz globočin pozvanjalo bo „ave“
 in zarja bo sijala prek planin.

Kak mnog spomin bo v tisti zarji vroči!
 Gorak, umiljen, drag in lep in čist.
 In zadnja strast bo padla od srca, kot loči
 brezslušno z veje se za listom list.

*

Spet roko v roki bova šla v jeseni
 in mirne v srcu bodejo strasti;
 le še odmev od njih drhtel bo v meni,
 iskren in zvest in poln toplote: Ti.

Dr. Ivan Tavčar:

Visoška kronika.

Svoji ženi Frančiški, sedanji Visošci, poklanja Emil Leon.

1695.

I.

Rodil sem se v Gospodovem letu 1664. na dan sv. Izidorja in sicer ravno tu na Visokem. Oče mi je bil Polikarp Khallan, tudi Khallain, lastnik dveh kmetij na Visokem, mati pa mi je bila Barbara Khallanin, tudi Khallainin, rojena na Suhi kot druga hči ondotnega kmetovalca Vovka Wulffinga. 1664

V mali cerkvi sv. Martina me je na ime svetnika Izidorja krstil gospod Karel Ignacij Codelli, takrat župnik v Poljanah. O krstu se je govorilo po celi dolini. Imel sem osem botrov: štiri moškega in štiri ženskega spola. A pri krstni pojedini se je spilo toliko črnikalskega vina, da sta se boter Kožuh s hriba Sv. Sobote in boter Hmeljinec s hriba Sv. Volnika sporekla in skoraj do krvi stepla. Vsled tega so previdne ženske že tedaj govorile, da otroče, ravnokar rojeno in na Kristovo vero krščeno, ne bo imelo sreče na svetu. Ta govorica — božji Porodnici bodi po-toženo! — se je pozneje dobro izpolnila, kar bode vsakdo spre-videl iz tega mojega pisanja, h kateremu sem se odločil, ko sem bil, kakor drevo v zimi, brez listja in soka.

Boga pa le hvalim, ker mi je podelil še toliko moči, da mi ni odpadlo pero, dokler ni bilo zapisano, kako sem grešil, kako klical božjo jezo nase in kako sem delal premalo pokore zase in tudi za svojega očeta Polikarpa Khallana, ki ni živel ne pravično, ne Bogu dopadljivo.

Že otročja leta so mi bila v nadlego in težo življenja sem občutil na sebi kot breme, mučno in grenko.

Kdo je bil moj oče Polikarp? Odkod je prišel? Kje je bil poprej? Bog ve!

O vsem tem takrat še ničesar nisem vedel, samo to sem občutil, da je bil Polikarp Khallan trd, temen in brezsrčen go-spodar, kateremu ni nikdar posijalo solnce v dušo. Čez vse mere

je delal grdo s svojo zakonsko ženo, katera mu je rodila mene in pet let mlajšega brata Jurja. Naša hiša ni bila hiša božjega blagoslova. Imeli smo več nego drugi, posedovali smo vsega dosti, a pod nobeno streho se ni tako malo molilo in tako obilo preklinjalo, kakor ravno pod našo. Gospodar je poznal kletvine celega sveta. Preklinjal je v jeziku, kakor ga govori ljudstvo v tej okolici, ali hudiča je klical tudi v jezikih, katere govore narodi po tujih deželah. Pozneje, ko me je zaneslo med tujce, sem se zavedel, da je preklinjal po nemško, po laško in še celo po španjolsko. Ko je umrl, je nesel torej s sabo na koše samih krvavih grehov, tako da še danes molim, da bi v nebesih pregledali Polikarpu Khallanu njegove grehe, ker drugače ne vem, kako naj izhaja na onem svetu pred svojim Sodnikom.

Ko sem se začel zavedati življenja, je bil oče že petdeset let star. A visok je bil kakor jablana in hrust kakor medved, ki trga ovce po Blegašu. Govoril je malo besed, pa nobene prijazne, in na hlapce in dekcle je prežal, da niso postopali in zamenjali dela. Kogar je zalotil, bil je tepen, da se je Bogu smilil in da je dostikrat komaj življenje odnesel.

Bog mi je priča, da je bila mati Barbara najboljša gospodinja in da je z varčevanjem na vse mogoče načine množila imetek svojemu gospodarju. Ta se pa ni sramoval, pred otroci in pred posli udariti jo mnogokrat po tankem obrazu, da se ji je vlila rdeča kri po licu in suhih čeljustih. Koliko je prejkala ta mučena ženska, ve samo Mati božja, ki je štela v nočeh solze ponižne in v trdo usodo udane moje matere. Usmiljenja ni poznal divji in razjedeni visoški gospodar; kričal je pod težkim bremenom, katero si je bil sam navalil nase, tako da je tudi on v nočeh ječal in stokal, kakor da bi pri živem telesu tičal globoko v črni zemlji.

Kar smo dobili Jurja, ni več spal pri svoji zakonski družici. Otroka z materjo sva prenočevala v gorenji hiši. Zase pa si je oče izbral svoje prenočišče v kleti. V to klet je podnevi prihajalo le malo svetlobe pri dveh nizkih in zamreženih oknih, po stenah pa je vlažnost silila iz ometa in v debelih kapljah lezla po črnem zidovju. Tu si je — kmalu po rojstvu brata Jurja — stolkel nerodno ležišče, katero je šam postiljal in h kateremu ni imela pristopa ne žena, ne dekla.

Ko sem postajal starejši in ko me je časih zvalila svetla luna s postelje, sem se pritihotapil pred klet in čul sem, kako

je oče kričal v spanju, kako je odganjal nekoga od postelje, kako je tulil in hropel. Ni ga užival počitka v nočeh in nekdo je moral valiti skalo po njem, tako da je starec obupaval pod njo, kakor da je zagazil pod mlinsko kolo, ki ga je globoko v vodi trlo in stiskalo, da ni mogel premakniti uda in ne dati duška zaprti svoji sapi.

Bil sem star dvanajst let. Takrat me je mati prvič peljala v mesto.

Takoj pri Poljanskih vratih je tržil nekdo z orožjem. Prodajal je meče, težke muškete in železne čelade. Vse je bilo bolj staro in obrabljeno, ker je bilo ostalo iz vojske, katera je zavolj krive vere razsajala po celem svetu, da so se povsod morili ljudje in zažigala človeška stanovanja. Po tej vojski so ostala dolga pokopališča in celi tovor orožja. Nekaj tega orožja so zanesli odpušeni vojaki in tudi prekupci v mesto našega škofa.

Tiste dni je bila gorka moja želja, postati vojščak, in kar pregrelo me je, ko sem pri loškem trgovcu ugledal samokres z debelim, svitlo okovanim kopitom, ki pa je bil tako velik, da bi ga bil jaz, otročaj, komaj mogel nositi. Ta samokres je v hipu napolnil mojo dušo in moje srce je pozelelo po njem. „Kupite mi ga!“ sem vzdihnil k materi. Položila mi je roko na ramo in odgovorila: „Kako ti ga naj kupim, ko bi morala zanj plačati beneški cekin!“

Kmalu nato je napočil zame najhujši trenutek zapuščenega življenja, ki me je pozneje preganjal pri svitem dnevu ter me budil iz spanja divjih sanj.

Popoldne sva prišla z materjo iz Loke. Že na brvi pod viškim domom sva čula vpitje jeznega očeta. Bil je na njivi, kjer mu niso dekile nekaj po godu opravljale. V največjem strahu sva se stisnila okrog hleva v hišo. Tam je mati odhitela navzgor, da bi se prejkotne skrila na izbi, kakor je to vselej storila pri enakem divjanju.

A jaz sem obstal ravno pri kleti ter takoj opazil, da so bila vrata priprta. Ko je oče v jezi odrohnal na polje, je pozabil vrata pri kleti zapreti, kar se ni zgodilo ne prej, ne slej nikoli. Kot stržek sem švignil v mračni prostor, kamor me je gotovo sam satan vlekkel proti volji moje bojazljive duše!

Najprej mi je udarila mračnost na oči, da moj onemogli pogled ni razločeval reči od reči. Ali privadil sem se kraja in takrat sem opazil na nemarno skupaj nastlani postelji črn, železen zaboj.

Bil je zaklenjen in s svojo ročico ga niti premakniti nisem mogel, dasi sem to poskušal. Pot mi je zalil obraz in telo, da sem že hotel pobegniti, ker se mi je dozdevalo, da preži name v temničnem kotu nekaj grozovitega. V tistem trenutku se je prikradel od nekod solnčen žarek — Bog-sodnik ga je poslal, da bi udaril grešnika v lastnem otroku — ter zasijal skozi mrežo pri oknu, da se je na temni ilnati zemlji pred mojo ного napravila svitla lisa. Sredi lise je ležalo nekaj rumenega. Jezus in Marija! Ko sem se sklonil, tičal mi je v roki cekin, rumen beneški cekin! In zopet sem stal pred prodajalno v Loki ter gledal na svitlo okovani samokres, ki je bil tisti mah želja vseh mojih otroških željâ.

V najboljšem premišljevanju, kako si hočem kupiti ponosno orožje, je pograbila železna pest mojo roko, v kateri sem stiskal beneški denar. Kakor bi zašel v past, tako mi je stiskal oče malo ročico, da sem kar čutil, da mi na dlani sili cekin v kožo in meso. Oče se je bil vrnil v klet, ali v svojem zamaknjenju nisem opazil njegovega prihoda. Z desnico se je oklenil moje roke, z levico pa je pograbil cunje ter jih nametal na zaboj. Moja roka se je tresla, ali tudi očetova pest se je tresla, ker ga je morila najhujša jeza. „Diavolo!“ je zakričal, „ti se vlačiš okrog postelje očeta, ki ti daje jesti in piti!“ Potegnil me je za sabo in niti za trenutek ni izpustil moje roke. Zunaj je s težavo izvlekel ključ ter še z večjo težavo zaklenil z njim vrata od kleti.

„Kraști si hotel!“

Kri mu je napolnila obraz in iz njegovih oči je bliskalo, da sem pričel od groze jokati, kar je starega še bolj razkačilo. Po stopnicah me je vlekel v vežo, iz veže v hišo in k mizi, s katere so se dvignile muhe v tolpah. Celu sobo je obsevalo solnce, da se je žarila bela stena in rumenkasti strop nad njo. V tem žaru je ugledala moja trepetajoča duša križ v kotu in na njem belo podobo Odrešenika v trnju in krvi. „Kristus, pomagaj!“ sem zastokal ter skušal izviti roko iz očetove pesti. „Hudič ti pomagaj!“ je zarjul ter mi pritisnil ročico k mizi, da so odnehali prstki in da je odletel cekin izpod njih, kakor odleti zrno iz klasa, kadar se mlati žito na podu.

„Kradel je, svojemu lastnemu očetu je kradel!“

V megli sem videl, da so se mu penila usta. Jaz pa sem ihtel: „Oče, ne bom več!“

„Ne boš,“ je zakričal hripavo, „bom že skrbel, da ne boš!“

V tujem jeziku je nekaj zaklel. Z levico mi je skupaj stiskal štiri prste, tako da se je samo mezinček nahajal na mizi. In tedaj se je zgodilo!

„Da si zapomniš, kdaj si kradel!“ S temi besedami je pograbil furlansko ostro sekirico, katero je bil nekdo pozabil na stolu. Zamahnil je z njo in mi odsekal polovico malega prsta, da je porosila kri v gostih kapljicah mizo, kakor da je padal rdeči dež po nji. Zasukalo se mi je v glavi, zavrtela sta se okrog mene miza in strop in Kristus v kotu.

Ko sem se zavedal, sem se zviljal na klopi in ubogo obsekano ročico sem stiskal med noge; srajčica, obutev in nogavice nad njo — vse je bilo krvavo!

V hiši se je bila nabrala družina. Mati je slonela pri peči ter padala iz omedlevice v omedlevico. Ko je začula moj jok in očetovo kričanje, si je ravno spletala lase. Z razpletenimi lasmi je torej prihitela v hišo in sedaj je omagovala pri peči. Kako so že bili sivi ti lasje in kako je bil prepadel njen obraz!

Dekla Mica je namakala predpasnik v loncu ter brisala z njim mater po čelu in licih, da bi jo spravila k življenju. Mala dekla in volar sta glasno molila. Pastir Tonček pa je tulil, kakor bi ga kdo z brezovcem tepel.

Oče je še vedno stal pri mizi in tiščal sekirico v svoji desnici. Hlapec Lukež, o katerem se je govorilo, da je bil z očetom v nemških vojskah, je stal brez strahu pred njim. Gledala sta se kot dva gada, oko v oko. Oba mogočnih udov, in moč sta imela, kot jo ima v plug vprežena živina!

„Polikarp,“ je ukazal Lukež ostro, „deni jo iz rok! Bog nama grehe odpusti: otroke smo morili po Švabskem in po Saksonskem, — tukaj jih ne boš več! In še celo ne, če so bili rojeni iz tvojega telesa!“

Družina se je spustila v krik, brat Jurij pa je že ležal na tleh ter se valjal ondi v joku in stoku.

„Položi jo iz rok,“ je ponavljal Lukež, „sicer se ti s silo uprem in naj si desetkrat moj gospodar! Kdo ti je pomagal takrat, ko ti je hotel glavo razklati švedski kirasir? Kdo mu je prestrelil vrat, da si ostal pri življenju? Na to misli, pa bodi človek in ne živina, Polikarp!“

Pri tisti priči je vrgel oče sekirico pod klop, dvignil obe roki, pritisnil ju h glavi ter pri tem — pobegnivši iz hiše —

tako grozno in grdo zakričal, da ne vem, sem li še kdaj pozneje slišal tak krik.

Pač, enkrat sem ga še slišal! Že vem! Pri Luzzari je bilo. Vodil nas je gospod Eugenius in Francoze smo topli. Pred našo vrsto je skakljaj mlad kornet in s svojo helebardico je kazal na sovražnika. Pa je v hipu padel in se valjal po prahu! Takrat sem čul ravno tak krik, ker je bil strel iz topa zdrobil in odtrgal kornetu obe nogi!

1676 To se mi je pripetilo, ko je teklo 1676. leto po rojstvu našega Gospoda in Izveličarja.

Kos odsekanega mojega prsta je mati Barbara skrivoma in tajno zakopala na pokopališču pri cerkvi sv. Martina v Poljanah. Vse skupaj pa ni ostalo tajno. Družina je sicer molčala, a počasi je nekaj vendarle pririlo na dan in raznesla se je govorica, da je nekdo na Visokem, ki je že pokopan, ki pa še vendar hodi živ okrog.

Bil sem dolgo časa bolan. Dvanajstletnega otroka šibko telesce ni moglo prenesti nečloveškega in grdega ravnanja. Polastila se me je slabost in me je mučila nekaj tednov grda bolečina. Rešila me je molitev — cela hiša je molila zame —, a gotovo mi je pomagalo tudi mazilo, katero je prinesel Lukež iz nemških vojsk. Drugim je je prodajal za drag denar, materi pa je odstopil neznatno kepico za božje plačilo, ker je imel usmiljenje z mano, ko mi je bila vsekana tako težka rana.

S tem zdravilom me je mati, če se mi je mešalo od vročine in bolečine, mazilila pod vsako pazduho dve noči zaporedoma. To maziljenje mi je gotovo služilo v korist, ker je bilo mazilo skuhanano večinoma iz človeške masti — katera se je v nemški vojski lahko dobivala —, vmes pa se je kuhal bel las iz repa mlade mačke, katera je bila črna po celem telesu.

Bog ima svoja pota, če hoče grešnika ozdraviti. Živimo v časih, ki so prokleti in hudobni in na vse strani grozni, najsi je že tudi preteklo veliko časa, odkar so sklenili mir na Nemškem in z njim končali vojsko, katera je trideset let divjala po krajinah, od nas oddaljenih in po Martinu Lutru v krivo vero zapeljanih. V takih časih mora Gospod Jezus posegati po vseh sredstvih — in najsi je človeška mast —, če nam bodi pomagano!

Kakor zapisano, sem ležal dolgo časa bolan in v bolečinah. Skaljena je bila zavest mojega telesa, da sem ležal kakor v spanju, ki ga prepletajo hude sanje.

Nekega dne sem se zavedel. Bil sem v gorenji hiši in prijetno sem ležal v materini postelji. V sebi nisem čutil ne bolečine, ne kake težave.

Na odeji mi je ležala desnica, zavita v debelo obvezo, da je bila podobna konjskemu kopitu. Obvezana roka mi je poklicala v spomin, kar se je bilo zgodilo, in milo se mi je storilo, da sem pričel tiho ihteti.

Naenkrat se mi je položila voljna roka na čelo in nekdo je vprašal: „Ali me poznaš? Veš, kdo sem? Ti uboga moja revščina!“

Da bi tega ljubega obraza ne poznal, ko ga bom vendar sodnega dne že iz dalje spoznal med neštetimi množicami! „Mati!“ sem radostno zaklical in poskušal dvigniti obvezano roko, da bi jo objel. Ali roke nisem mogel dvigniti, ker so se vnele hude bolečine v nji.

Vprašala je: „Kaj bi rad jedel?“ Jesti nisem hotel, ali ona je le tarnala, da skoraj nič ne jem.

Z največjo rahlostjo mi je izvlekla zdravo ročico izpod odeje, in res so bili prsti na nji same koščice!

Hotela je oditi, da bi mi skuhala mleka. Tudi mi je rekla, da bo v mleko nadrobila belega kruha, ki smo ga sicer imeli v hiši samo ob največjih praznikih.

Pa se nisem dal pomiriti: zajokal sem in v muki zaklical: „Oče naj pride!“

Tedaj se je ti revi nekaj odkrilo, kar ni nikdar pričakovala. Kri ji je zatrepetala k srcu, bila je vsa bleda in podobna mrliču. Jezno me je zavrnila;

„Tiho, moj ljubi, in ne govori o tem, o tem — —“

Podila se je za besedo, pa je doteči ni mogla. Hotela je nekaj drugega spregovoriti, ali premislila si je in zatorej je samo vzdihnila: „— o tem luteranu!“

Opazivši mojo preplašenost, je zaihtela:

„Nič ti nisem povedala, nič —!“

Potrta je zapustila sobo. V moji razbeljeni glavici pa je delovalo, kakor delujejo kolesca v uri.

Oče — luteran! Nikdar ne bo prišel v nebesa! Njegova vera ni moja vera! Če se izve, ga zaničujejo vsi ljudje! Glavar z loškega gradu pošlje ponj in na smrt ga obsodijo! Potem mu odsekajo glavo! In ravno ta glava je bila zame najlepša, kar jih je bilo na svetu! O Jezus! O Jezus! O Jezus!

Tresel sem se pred njim, a če je prekladal hlode, ki jih dva človeka nista preložila, ali če je krotil konja, ki je vsakega drugega vrgel s sedla, — takrat sem bil srečen, da sem imel takega očeta! —

Oče je vendarle prišel!

Neko popoldne, ko je mati molzla v hlevu, je vstopil. Videlo se mu je, da je postal še bolj siv; proti svoji navadi je bil pustil brado rasti in ta je bila čisto bela.

Za trenutek je obstal pri vratih; z mogočno svojo postavo je segal skoraj do stropa. Korak za korakom se mi je bližal.

Zastajala mi je zavest in oziral sem se proti njemu, kakor se ozira globlica na jastreba.

Pomaknil je stol k postelji, predme na odejo pa je položil usnjato, deloma z železom okovano rokavico, ki so jo nekdam nosili švedski jezdec. Sedel je prav k meni ter me zamolklo pozval:

„Izidor, vrzi mi jo v obraz!“

Nisem se premaknil, nakar je glasno zavpil: „Vrzi!“

Okrog ustnic so se mu napravile čudne poteze, a v čelo se mu je vrezala globoka guba, kar je govorilo, da postaja srdit.

V strahu sem prijel rokavico ter jo zavihtel k obrazu, s katerim je oče silil proti meni.

In res je moralo železo zadeti starega moža, ker se je prikazalo nekaj krvi na njegovem obrazu. Polikarp je zaječal:

„Pravično je, da me z zaničevanjem kaznuje moj lastni otrok!“

Posegel je po moji ročici ter sklonil nad njo svojo kakor iz železa skovano glavo. Ni spregovoril besede; samo telo mu je časih zatrepetalo, ker ga je pretresalo kesanje.

Zasilile so mi solze v oči, tako da sem ihté spregovoril: „Oče, saj nisem več hud!“

Odhitel je od mene. Ko je stopal po čumnati, so se mu pletle noge, kakor da bi bil izpil preveč vina. Dobro vem, da je Polikarp Khallan malokdaj pil čez mero in da je bil trezen tudi tisto popoldne.

Moja levica je bila mokra, mokra od solz, ki jih je preлил ponosni moj oče!

Nikdar ni govoril z mano o tem dogodku. Ali nekaj dni pozneje, ko sem se zjutraj prebudil, ležal je na moji odeji samokres z debelim, okovanim kopitom —

Tako so se pričeli časi moje pokore! Opravljal sem jo vse dni svojega življenja za svoje, pa tudi za pregrehe očeta, ki mi je bil oster in hud zapovednik. Vsemu, kar osrečuje človeka, sem se moral odreči; a vedno še prosim Boga, našega Stvarnika, da bi mu zadostovala moja pokora in da bi me v večnem življenju ne ločil od njega, ki me je rodil.

II.

Končno sem ozdravel.

Takoj nato me je oddal oče, ki morda ni rad gledal pohabljenih roke, Ahacu Langerholzu v Škofjo Loko. Ta je imel svojo kovačnico zunaj mestnega ozidja, nekako tam, kjer se skupaj zlivati selška in poljanska voda. Tri leta sem obdelaval železo, ker je hotel Polikarp Khallan dobiti na Visoko svojega domačega kovača.

V stanovanje sem prišel h Kašperju Wohlgemuetu, ki si je bil po zadnjem velikem požaru sezidal na trgu lepo novo hišo. Tam je imel slovečo pivnico.

Tri leta sem preživel med tujci. Privadil sem se počasi tudi govoric, ki jo govori ljudstvo, katero se je iz nemških dežel naselilo med nami.

V teh treh letih nisem nikdar prišel na Visoko. Še takrat me niso klicali, ko je umrla mati. Pokopali so jo brez mene. Prikrit pa mi ni ostal trenutek, ko je umirala. Tisto noč namreč, ko je odhajala s sveta, je pod streho Wohlgemuetove hiše, kjer sem spal, nekaj tako počilo, da sem prvi hip menil, da so ustrelili iz topa na gradu. Povedalo se mi je, da je Barbara Khallan ugasnila kakor svetilka, če ji poide olje. Pred Sodnikom ni imela težav, ker ji je bilo življenje ležišče v trnju; to trnje se je zabadalo v njo, in najsi ni imela druge želje, nego služiti Bogu in njegovi pravi veri!

V letih, ko sem se učil kovaštva, nisem kaj posebnega doživel. Prve čase sem odpiral oči, ker nisem bil navajen velikega mesta. Mojster Langerholz pa je že skrbel, da nisem pohajkoval in lazil za znamenitostmi lepe Škofje Loke. Učil me je z besedo, pa tudi s pestjo, in skoraj bi zapisal, da sem prejel od njega dosti več udarcev kot pa dobrih besed. Tudi sorodnik Wohlgemuet mi ni preveč polnil sklede. Zatorej sem dostikrat v pozni noči jokal pod streho, kjer je bila vročina ali pa tak mraz, da mi ni hotelo spanje sestiti na oči.

Doživel sem tudi prijetne dneve. Posebno prijetni so bili sejmi na trgu, h katerim se je priklatilo dosti ljudstva, tudi iz-
pridenega, da je imel z njim sitnega posla gospod Janez Kos,
tedanji čislani in spoštovani mestni sodnik.

Meni so napravljali največje veselje, mestnemu sodniku pa
največje skrbi študentje očetov jezuitov iz Ljubljane. Prihajali so
pri različnih prilikah v mesto, če je bila šola, pa tudi če je ni
bilo, tako da se je govorilo, da so to študentje, ki pravzaprav
zahajajo malo v šolo in kujejo očetu prefektu zelo mučne dni.

Kadar je počila vest, da pojo študentje na mestnem trgu,
smo zginili vajenci iz kovačnice, da se je mojster togotil in nam
pozneje plačeval v najtežjem denarju. Nič ni pomagalo! Vsikdar
smo prihiteli na trg in petje smo poslušali; študentom nismo nič
dajali, ker sami ničesar nismo imeli, pač pa so morali skladati
zanje meščani ter kmetje in kmetice. Sicer pa ti študentje niso
slabo živeli; če ni bilo drugače, zginilo jim je pod palec še celo
tuje imetje.

Enkrat na praznik popoldne igrali so nam ginljivo „actionem“,
da smo bili vsi zadovoljni in da smo še celo jokali. Pri vsaki
priliki pa so jo vedeli tako zasukati, da se je tudi plesalo. Pri
tem so jemali dekleta domačim mladeničem, kar je rodilo jezo
in prepir.

Vselej so se stegli z mesarskimi pomočniki in najmanjše
pokorščine niso izkazovali mestni gvardiji. Ni čudo, da so navse-
zadnje razkačili gospoda grajskega glavarja, da jim je prepovedal
vstop v mesto. Škoda! Odrasli in neodrasli smo to prepoved
bridko obžalovali. —

Na grad otročaji nismo smeli zahajati. Ogromna ta stavba
z mogočnim svojim stolpom je vendar najbolj razburjala mojo
radovednost. Pripovedovalo se mi je, koliko mogočnih topov je
postavljenih po ozidju in kako gosposko stanuje ondi gospod
grajski glavar. Tudi so se pripovedovale neverjetne reči o sobanah,
v katerih je prebival sam gospod škof, kadar je prijezdil v Loko
ter ga je pri vodnih vratih sprejelo mestno starešinstvo.

Žalibog da v dobi, ko sem se učil pri Langerholzu, ni bilo
takega obiska. Ali vzlic temu sem pogostoma zahajal na visoki,
obokani most, o katerem govore in pišejo, da nima vrstnika v
celi Nemčiji. Pri kopianju so skakali loški fantiči s tega mostu
navzdol v vodo, ali ni se vedelo povedati, da bi se bil kdo pri

tem kdaj ponesrečil. Prigovarjali so tudi nřeni, pa me niso mogli pregovoriti, ker je bilo vendar previsoko.

Na grad sem pa le prišel! Ječar Mihól Schwaiffstrigkh je bil naročil pri našem mojstru novo kladivo. To sem mu prinesel nekega jutra.

Utripalo mi je srce, ko sem za mestnim zidom lezel navzgor ter prilezel pred temni grajski vhod, ki mi je kot črno žrelo zijal nasproti. Z grozo sem se splazil na prostorno dvorišče, kjer je ječar Mihól, sedeč na stoličku, vlekel svojo dreto. Imel je službo; kar pa mu je dajala le-ta prostega časa, je čevljaril ter si tako s šilom pridobival del vsakdanjega kruha. Pri neusmiljenem svojem poklicu je bil vedno dobre volje in radi so ga gledali v loških družbah, četudi je bil blizu rablju, katerega dotikati se, je sramota, s katerim pajdašiti se, pa nesreča.

Prevzel je kladivo ter me vprašal, čigav sem in odkod sem. Povedal sem mu, da sem z Visokega. Veselo je vzkliknil:

„Torej Polikarpov! Čemu, šment, nikdar v Loko več ne pride, da bi kaj plačal, ker že dolgo ni dal za pijačo?!“

Vstal je in odložil predpasnik.

„Fante,“ je govoril, „pravi dan si naletel. Gospod glavar je v Ljubljani. Če je tu, stari hudič tako ne pusti, da bi krpal na dvorišču! V Ljubljani je v deželnem zboru, kjer radi mene lahko uganja sitnosti, katerekoli hoče.“

Opazil je, da sem pašal oči po visokem stolpu in po poslopjih, katera so kakor piščeta tičala okrog stolpa. Dobrovoljno je pripomnil:

„Ti bi rad malo okrog sebe pogledal? Prav, prav! Prides v leta, ko bo greh spredaj in zadaj silil v te; zatorej ti ne bo škodovalo, če ti danes pokažem, kako dobra zdravila imamo na loškem gradu proti vsakovrstni pregrehi. Ozdravljamo umore, uboje, tatvine in še vse drugo, o čemer ti sedaj še nič vedeti ne smeš.“

Poiskal je svetilnico in težak ključ.

Nato me je vlekel k stopnicam, katere so vodile tik stolpa globoko pod zemljo. Tam je odprl železna vrata, pa sva dospela v klet, kamor ne prisije solnee podnevi in ne zvezda ponoči. Prižgal je svetilnico, a tudi pri luči sem le s težavo prestavljal noge, ki so se mi tresle. Od obokov je kapljalo in vlekla je hladna sapa, dasi nisem vedel odkod.

„Tu-sem pridejo grešniki vseh grešnikov!“ Pri teh besedah je ječar dvignil lesen pokrov. „Tu doli,“ je nadaljeval in kazal na nekak vodnjak, „spuščamo na smrt obsojene hudodelce. Bog te varuj, dečko, da mi ne prideš kdaj v roke! Po vrvi ga spustimo v ta prepad, potem pa mu je milostno dovoljeno, da si napravi prijetno gnezdo v tem lepem stanovanju, kakor ga žene volja. Mi smo vedno pravični sodniki! Vleči se sicer ne more in sesti tudi ne; pač pa ima popolno prostost, da se lahko postavlja sedaj na eno, sedaj na drugo nogo. Navadno se nabere spodaj tudi nekaj vode, da stoji v nji, kar pa je dobro, če sili človeku kri v glavo. Nekaj časa ga peremo, opranega pa izročimo pravici, da ga zaduši na Gavžniku¹. Da, fante, mi delamo točno in zanesljivo!“

Pokazal mi je še druge zapore, same ozke, temne luknje, v katere so metali jetnike kakor prašiče v svinjak. Ko je posvetil vanje, so pobegnile podgane in miši v stenske razpoke. V teh zaporih nisi mogel ne ležati in ne stati. Vsak je bil tako kratek, da se ni dalo iztegniti nog v njem. Le sključen si mogel spati, če si sploh mogel zaspati z glavo na mrzlem in trdem kamnu!

„Sedaj ti pa pokažem še posebno kamrico,“ se je pobahal Mihól ter odprl vratica pri zadnjem zaporu.

Bila je to prazna, ali visoka čumnata, prav kakor v skalo vsekana. Na stropu sta tičala dva velika, železna obroča, spodaj v tlaku pa eden.

„Tu-sem,“ je pripovedoval Schwaiffstrigkh, „privlečejo hudodelce, kadar jih gospod glavar izprašuje med mukami.“ Takoj je dostavil: „To pa nikakor ni moj posel, vse opravlja rabelj, ki ga navadno iz Ljubljane pokličejo in katerega še pogledam ne. Izpraševanja nočem gledati, četudi bi smel, ker ne gledam rad človeka, če sedi na španskem konju, če mu drobe prste ali noge v stiskalnici ali če visi v teh-le obročih. Fantiček, verjemi mi, če visiš v obročih na stropu, pri nogah te pa vlečejo z vrvjo, skozi spodnji obroč, da ti prično udje pokati in kričati, to ni rajsko veselje! — Vidiš torej, same dobre reči imamo, le preveč jih je. Močan želodec mora imeti, če naj jih človek vse prenese!“

Nato je še pripovedoval:

„Zadnja, ki je visela na obročih, je bila Lucija Muhličeva iz Bukovščice. Biló je pod mojim prednikom, ker sem se jaz

¹ Loško morišče.

takrat šele učil čevljariti. Delala je grižo med ljudstvom in s hudičem je sklejala poroke. Grozovito je menda tulila, ko so jo natezali tu notri od obroča do obroča. Pri koncu so jo obesili in obešeno na grmadi sežgali. Mi smo namreč usmiljeni sodniki, ker bi jo bili smeli tudi živo sežgati.“

Prišla sva mimo vrat. „Tu je čumnata, kjer je spravljeno orodje, katero se rabi, kadar izprašujemo grešnike med mukami. Ključ ima rabelj. Največ blaga je last visokih deželnih stanov; ti nam prijateljsko pomagajo, kadar nam kaj primanjka.“

Ko sva stopila zopet na dvorišče, sem bil ves v potu. In tako globoko se mi je vkopalo v dušo, kar se mi je bilo razkazalo, da mi je hotelo slabo postati. In vselej pozneje, ako me je hudič preganjal s skušnjavo, da bi se lotil tujega imetja ali pa še celo tujega življenja, me je spomin prestavil v zapore pod stolp na loškem gradu ter me obvaroval pregrehe in zločina!

„Poglejva še,“ je dejal ječar, „kako stanujejo naši škofje! Se vsaj oddahneš, ker vem, da ti dela to, kar si ravnokar videl, težave v želodcu.“

Sledil sem mu v grad. Visoki in premilostljivi škof, kadar pride tu-sem, stanuje vse drugače, kakor mi na Visokem, ki smo revni in zadovoljni s tem, kar nam daje Bog od trenutka do trenutka. Loški škofje pa so visoki gospodje in le pravično je, da jim je odkazano bivališče, ki je spodobno za božje namestnike, kar mi, ki kopljemo trdo polje, nismo.

Bilo bi tudi zelo nespametno, ker bi se v nas zanesla nečimerna ošabnost, ko vendar nimamo pravice, da bi bili ošabni!

Bilo je tam mnogo pozlačene oprave, dosti miz in mizic, stolov in stoličkov. Po stenah so visele podobe, ne samo svete, ker je škof itak zavarovan pred vsako skušnjavo, in te podobe so tičale v okvirih, ki so bili morda več vredni od kmečke koč. Videl sem dalje prestol, kjer je sedel gospod škof, kadar je sprejemal cerkveno in posvetno gosposko. In še celo posteljo sem videl, kjer je počival po dnevnem trudu. Bila je visoka in široka kakor šotori, katere so postavljali Izraelci v puščavi.

Bila je tu še mala soba s tremi okni, pri katerih se je kazala streha nunskega samostana. V tej sobici je tičalo ležišče, nad njim na zidu pa je bil načrtan križ, kar je spominjalo, da se je moralo tu zgoditi nekaj izvanrednega.

Mihól je snel klobuk z glave ter izpregovoril:

„Bog bodi milostljiv vsem dušam v vicah, in če je njegova sveta volja, tudi vsem dušam v peklu! — Na tem mestu, otročaj, so umorili blaženega škofa Konrada, ko je spal in nič hudega pričakoval. Zadavila sta ga hlapca in mu pobrala pettisoč srebrnih kron; taki visoki gospodje namreč nišo nikoli brez denarja. Ali zasačila ju je pravica in v bližini cerkve pri Fari so jima vzeli glave. Prej pa so jima odsekali še obe roki, da je bilo prav smešno gledati, kako sta kratke storžiče, katere jima je bila pustila sekira, vzdigovala, da bi si brisala obraz. Da, da, človeku je od hudiča vroče, če se mu primeri kaj takega v življenju!“ —

Iz govorice ječarjeve se še spominjam na to-le:

„Ali v tej sobi bi jaz ne hotel spati, za vse gradove ne, kar jih ima fraysinški škof, in tudi ne, če bi mi dali s sabo sodček blagoslovljene vode, da bi škropil z njo celo noč. Tukaj strašita morilca, in kadar tuli vihar okrog kastela, tulita onadva iz te sobane. Ni mal greh, ubiti škofa naše svete katoliške Cerkve!“

Tako mi je razkazoval tisti dan Mihól Schwaiffstrighk najpoglavitnejše skrivnosti loškega grada. Pozneje sem izvedel, da je rad razkazoval ljudem te skrivnosti in da ga je posebno veselilo, če so obiskovalci trepetali od strahu in groze, ko jih je vodil po podzemeljskih ječah in po stanici, v kateri je umrl izveličani škof Conradus. Tudi jaz sem se tisti dan privlekel pol živ, pol mrtev do kovačnice mojstra Langerholza in želel bi vsakemu, da bi nikdar ne imel opraviti s hišo pokore, kakor je grad v Škofji Loki!

Ta želja se ni izpolnila, vsaj kar se tiče moje neznatne in po Bogu komaj opažene osebnice. Imel sem še grenka pota na loški kastel in tresel sem se za življenje, katero mi je bilo, kar mi pričaj sveta božja Porodnica, dosti dražje od mojega lastnega življenja. Za to življenje sem se plazil po kolenih pred mogočneži. Če je bilo rešeno, ni bila moja zasluga, — bila je predvsem zasluga Jezusa Kristusa, ki ne privoli, da bi se nedolžni in pravični poteptali. Zategadelj je omečil in zrahljal srce visokorojenemu, najsvitljšemu in premogočnemu gospodu Janezu Francišku, ki je še danes solnčno obsijani vladar škofije v Fraysingenu in vsega njenega imetka!

Če mi Bog podaljša življenje ter zadrži mizarja, ki dan za dnevom zabija v mojih prestreljenih prsih žeblje v mrtvaško mojo rakev, da vsaj še nekaj mesecev ne dokonča svojega dela, bom vse prav natanko zapisal in tistim, ki pridejo za mano, po-

pisal, da izprevidijo, da je prvo, zaupati v Boga, drugo pa, krotiti samega sebe. Pišem namreč težko, okorno in počasi, kakor se orje zemlja, če se lemež noče zarezati v ilnato plast. Na svet sem prišel v časih, ko v naši dolini od Žirov do Šefertna nikdo ni čital knjige, še manj pa pisal s peresom. Izvzeti so gospodi župniki in kaplani ter redki dijaki, ki obiskujejo šolo ljubljanskih jezuitov. In v Žireh — da se resnici ne dela krivica! — umel je pisati Jeromen Oblak, ki je vsako leto pretovoril toliko platna na Beneško ali pa še celo na nemško Bavarsko, a samo številke; pa tudi to mu je služilo v najboljšo korist in prinašalo mu je veliko dobička pri njegovih razsežnih kupčijah.

Jaz pa sem se v dneh, ko je vzdigovala roka težko kladivo nad naklom, priučil tudi peresu. Takrat je živel v Loki nekak znanec mojega očeta, o katerem se ni vedelo, koliko let že ima in odkod je prišel. Strojil je kože pri Lorencu Fegušu, usnjarju v Loki, pri katerem je živel. Bil je priden delavec. Vsako nedeljo in vsak praznik pa je izginil iz mesta, in ljudstvo je pripovedovalo, da lazi okrog po pogorju in da ima ondi znanje z najstarejšimi ljudmi. Bil je na sumu, da ni pri pravi pameti in da vselej takrat pobegne iz mesta, kadar se mu prične mešati v glavi. Imenovali so ga „strojarjevega Valentina“. Ker je bil zmeden, se ni nikdo, niti glavar, niti župnik pri Fari, gospod Andrej, ki se piše za Hudočuta in je bil nekdanj naš poljanski župnik, brigal zanj, da si se je vedelo, da ne zahaja v cerkev in da ne opravlja velikonočne spovedi. Sicer pa gospod grajski glavar, ki so ga imenovali Frančiška Matijo Lampfrizhaimba, v verskih rečeh ni kazal posebne gorečnosti, kakor jo je kazal svojčas gospod Tomaž Chroen, škof ljubljanski in deležnik vse slave, kar si je more pridobiti človek na svetu!

V zimah je strojarjev Valentin poučeval tudi otroke, da bi se navadili brati in pisati. Pravijo, da je bil nekaj časa še celo učitelj v šoli bratovščine sv. Rešnjega Telesa, da je pa to dobro službo, in najsi mu je nesla na leto celih šest goldinarjev, opustil, ker so predstojniki silili na to, da bi zahajal tu in tam v cerkev. Zapisati moram, da je Valentin svoje učence hudo tepel in veliko za lase vlekel. Branje in pisanje pa nam je za silo le vtepel s svojo palico.

Pozneje, ko sem prišel v svet, sem svoje znanje še popolnil. Sedaj pišem prav spretno, čitam pa bolj slabo, ker so mi opešale oči, morda od rane, morda od štrapaca, katerega sem prenašal

v številnih bataljah, pri katerih nas je vodil gospod Eugenius, vse slave vredni princ Savojski. —

1676 Po preteku treh let mi je sporočil oče Polikarp, da upa, da sem se že kaj prida naučil in da Visoko ne more več pogrešati dela, kakor ga sme in mora zahtevati gospodar od svojega prvo-rojenega sina. Prišel sem zopet domov in pričel delati na polju, v hlevu in kjer je bilo treba. Tudi sem dobil vse orodje, kakor ga potrebuje kovač. Koval sem pa le toliko, kolikor je bilo treba za gospodarstvo, bodisi da se je moralo kaj popraviti ali pa kaj novega napraviti, kakor to pač zahteva poljedelstvo.

1680 Tisti čas je bil brat Jurij poslan v Ljubljano, da bi se šolal pri očetih jezuitih. Ostal je samo štiri leta v mestu, ker imajo vsi tisti, ki se rode na Visokem, več moči v rokah nego v glavi, tako da se raje trudijo po polju, kot pa po šolskih klopeh. Tudi pri Jurju se je to izkazalo in jezuiti iz Ljubljane so pisali, da ga nočejo več imeti. Oče je radi tega pisano gledal in Jurja nekaj časa prav grdo držal v strahu. Ker pa se mu je rad podvrgel in opravljal vsako delo, smo bili kmalu zadovoljni, da je prišel domov.

Tako Bog vse prav naredi!

(Dalje prihodnjič.)

Oton Župančič:

Bolnik.

Vso noč oči upiram v prazni mrak,
vso noč po prsih tipljem bolečine . . .
kot gora, Korotan, si mi težak . . .
Gorica, žgeš me . . . kdaj mi jutro sine?

Anton Loboda:

O našem notranjepolitičnem stanju.

1.

Mi Slovenci se pogostem pohvalimo, da smo politično zrel narod ter da je politična organizacija pri nas popolno izvedena in demokratsko fundirana. Ali smo res lahko v popolni meri zadovoljni s svojim notranjepolitičnem stanjem?

Sodim, da le deloma. Zakaj vsakdo bo pritrdil, da je pri nas povprečno posameznik še premalo politično samostojen, da svoje politične odločitve premalo črpa iz sebe in preveč iz direktive vodstva. Seveda mi bo marsikdo ugovarjal, češ, saj to je znamenje dobre politične organizacije in dobre discipline, brez teh pa bi imeli politično — anarhijo.

Dobro organizirani sta bili pri nas do zadnjega časa le Slovenska ljudska stranka ter socialna demokracija. Organizacija slednje je internacionalen produkt ter enostavno prenešena k nam, torej ne toliko naše domače delo. Pri prvi pa je stvar sama po sebi lahka, ker se strankina organizacija naslanja na dano izborna organizacijo katoliške hierarhije. V tej je dano stranki izborna ogrodje, v cerkvi ter njenih skupščinah pa prvovrstno občilo in slednjič v avtoritativni organizaciji, ki veže faro z duhovnikom, pa garancija politične zanesljivosti in discipline. Če to dobro prevdarimo, moramo reči: stvoriti iz teh danih predpogojev krepko organizacijo, se je reklo, le strniti električni tok, če imaš vse aparate pripravljene.

Idejna osnova in delovni program organizaciji je bil tudi vzpričo tega dan sam od sebe: ohraniti avtoriteto katoliške cerkve in vseh njenih institucij in voditi v fari, ki je skoro izključno agrarna, koristno socialnogospodarsko politiko. — Tako je nastala Slovenska ljudska stranka, katere organizacija se je politično vselej dobro obnesla. Napredna stranka doslej pravzaprav sploh ni imela prave širše organizacije in si jo, ravnokar prenov-

ljena, šele snuje. Združevala je od vseh naših političnih strank socialno najbolj heterogene elemente, kar gotovo ni znak naše politične zrelosti; to pa je bilo vzrok, da stranka ni mogla voditi nikake izrazitejše socialne politike.

Politično izobrazbo samo pa smatram pri nas za nezadostno. Današnja politična zavednost — priznajmo si — je odločala na kmetih le o dilemi: ali z župnikom ali proti njemu; razpor o tem vprašanju je razdelil našo vas na dva tabora. Kakor je kmet videl vso zasovraženo gosposko v meščanu, brez razlike narodnosti, tako je tudi duhovnik v teh meščanih videl svoje nasprotnike, ki mu hočejo razrušiti kraljestvo njegove neomejene moči, — samoobsebi umljiva posledica tega je bila, da je bila politika te stranke karakterizirana z močno negativno črto nasprotja, večkrat celo sovražstva do meščanstva. Enako pa je tudi pri vsem nastopu napredne stranke daleko prevladoval negativni moment.

Pogrešali pa smo pri delu vseh strank velike politične vzgoje, pouka o osnovnih pravicah človeške eksistence. Res da je bila Ljudska stranka najpraktičnejša od vseh slovenskih in da je za gmotno povzdigo največ napravila, ali — ravno pri tem praktičnem delu je preveč pustila v nemar velika vprašanja, razmerja poedinca do države, do naroda, ter naroda do države. Gotovo je, da ostane madež na stranki, da ni zadnja leta — imam vedno pred očmi čas pred vojno — začela velikopoteznejše nacionalne politike v narodu in z narodom. Posledica skrajno konservativne taktike stranke pa je, da naš človek sploh ni razmišljal o svojem razmerju do države, o tem, da je država oziroma njena oblast pravzaprav le njegova eksekutiva, katere eksistenca je odvisna le od njegovega dovoljenja. Naš človek do vojne sploh o državi ni razmišljal; v njegovi predstavi je živela država nedostopna in absolutna, kakor je tvoril Bog nedosegljivo in absolutno avtoriteto v njegovih verskih predstavah. V tistih prvih mesecih vojne, ko so prinašali ranjenci alarmantne vesti iz Galicije, so zmajevali ljudje fatalistično z glavo, češ: „Pod Rusa bomo padli!“ V tem stavku je obsežen ves velikopolitični nivô našega predvojnega človeka; on se je res čutil kot last države, — če njo sovražnik zmaga, si pridobi tudi lastninske pravice do njega, njenega dosedanjega podanika.

Morala je priti šele vojna, da je zdramila našo malopotezno, le prepraktično politiko. Z borbo za načelo narodnega samoodločevanja, ki je zlasti kot deklaracijska politika prodrla med ljudstvo,

se je šele načelo veliko poglavje osnovnih človeških pravic. Nihče pa ne bo mogel oporekati, da so stranke s svojo skrajno konservativno predvojno taktiko provzročile narodu občutne škode.

Trditvi, da smo politično zrel narod, bom pritrnil šele, kadar bo individualno politično dejstvovanje obsegalo vsa vprašanja, probleme, pravice in dolžnosti človeka ter njegovega razmerja do socialnih organizacij naroda in države in kadar bo politična oziroma strankarska avtoriteta pri nas igrala manjšo vlogo, kakor pa dosedaj. Zato pa je treba še močne politične vzgoje.

Nekateri trdijo, da je enostavnost naše politične organizacije pozitivnega značaja, to se pravi — dejstvo, da imamo le tri stranke, kmetско-agrarno, meščansko-liberalno ter delavsko-socialistično, je znamenje naše politične zrelosti, ker odgovarja naši socialni strukturi, dočim nosi razcepljenost v večje število strank (na pr. pri Čehih, Hrvatih) na sebi znak nezdravih političnih razmer.

Ne morem se pridružiti takšnemu mnenju, ker se mi zdi pogrješeno. Meni se zdé enostavne politične razmere pri nas znak naše politične — primitivnosti.

Gotovo je, da morajo biti politične stranke osnovane v skladu s socialno strukturo; vsaka socialna skupina, ki si hoče izboljšati svoje gospodarsko ter socialno stanje, bo skušala to doseči potom gospodarskega ter političnega dela in sredstvo za drugo, pa tudi za prvo, je politična stranka. To se mi zde najprimitivnejše norme političnih razmer. Ali, kakor že uvodoma označeno, razen tega materijalnogospodarskega programa pa se v politiki odločuje tudi o skupni organizaciji vseh slojev, razredov, vse človeške družbe, o razmerju socialne skupine do naroda, do države, dalje o slednje sestavu in obliki. Kadar pa je govor o teh, takrat so naziranja v isti socialni skupini, v isti politični stranki lahko močno različna. Razlikujejo se tako glede načel, kakor zlasti glede taktike. Tako smo videli na pr., da se je socialnonačelno tako enotna stranka kakor je socialistična, razcepila na več frakcij, ko je bilo treba zavzeti stališče napram narodnemu vprašanju (na pr. češki separatisti, centralisti) ali napram državi (Šmeralova skupina ter Modračkova-Habermanova).

Vprašanje o državi, o razmerju naroda do obstoječe in eventualne lastne države, sploh o najvišjih formah in institucijah človeške organizacije, teh vprašanj politika slovenskih strank v predvojni dobi sploh ni poznala. Kar smo imeli izjemnih pojavov

so bili le akademičnega značaja ter praktično brez pomena, zato tudi brez posledic. Ker je bilo obzorje našega političnega življenja primitivno, obrnjeno le na skrb za vsakdanji kruh, zato so bile tudi naše politične razmere primitivne.

Ko je prišel z deklaracijo prvi nacijski program, ki se je povzpел do zahtev državnosti za narod, je bilo kmalu tudi naše stare, idilične politične enostavnosti konec. Nad vprašanjem taktike pri tej nevsakdanji politični zahtevi se je kmalu razbila sicer socijalnopolitično edina Ljudska stranka v konservativnejši oportunistični del ter v radikalnejšo večino, enako se je tudi socijalistična stranka ob istem vprašanju razcepila na dva dela. In kadar bodo prišla na vrsto še druga vprašanja o naši najvišji organizaciji, se bodo gotovo v okviru doslej enotnih političnih strank pojavljali nadaljni razdori, bodisi radi načel, bodisi radi taktike.

Ali tudi globlji politični publicisti, bodisi teoretiki kakor zgodovinarji, so se zlagali s to prepraktično smerjo našega političnega življenja. Povdarjali so potrebo podrobnega dela, v katerem so videli rešitev slovenske usode, kažoč predvsem na potrebo drobne gospodarske akcije ter narodnomanjšinskega dela. Da je bilo takšno praktično dejstevanje v naši preteklosti zelo potrebno, o tem ni dvoma, kakor je tudi jasno, da leži v skrbni izrabi vseh gospodarskih možnosti in nujnosti posebnost naše bodoče usode. Toda soglasna sodba vseh naših sodobnih mož, da nas je mogla iz brezupne avstrijske mizerije rešiti le najožja naslonitev na Hrvate in Srbe, — pravim: soglasna sodba naših mož, kakor se nam je pokazala v tem kratkem času, kar smo stali v borbi za jugoslovanski program, meče čudno luč na prejšnje dobe. Včeraj smo šele spoznali, da je narodna bodočnost mogoča le v jugoslovanstvu, in zlasti, da tak mal rod kakor smo mi, nikakor ne more sprejeti gospodarskega boja z mogočnimi sosedi, ako ni oprt na lastno državnost. Spoznali smo, da kljub čebelji marljivosti naša gospodarska moč silno pada, če ne absolutno, pa gotovo relativno, in da je kljub vsemu naše mnogostransko podrobno delo le sredstvo, s katerim svoje padanje zadržujemo, nikakor pa ne rešujemo svoje usode.

Gotovo, takšno podrobno delo je bilo pozitivne vrednosti in narodu koristno, usodna napaka je bila le v tem, da smo v teoriji in praksi le v tem videli svojo rešitev. Redke nasprotnike te smeri smo kot katastrofalne politike označili za fantaste.

Danes vidimo, da bi drugače pripravljene vstopili v veliko vojno, da bi v njej igrali drugačno vlogo in da bi danes drugače stale naše obmejne zadeve, ako bi bili imeli več katastrofalnih politikov. Tako pa moramo priznati, da nas je ravno tako kakor leto 1848. tudi leto 1914. našlo nepripravljene. Naša politična zgodovina bo morala priznavati, da je bila pri nas nacionalistična omladina v dobi pred vojno edini, žal, maloštevilni del slovenstva, ki je razumel položaj.

Resnica je, da moramo podcenjevanje narodne ideje smatrati sploh za evropski pojav. Evropa je bila zadnje čase pod pritiskom materijalističnega nazora in vsakdo je sodil, da bo ekonomski moment daleko nadvladal divergentne nacionalne težnje. Tudi naš svet je stal pod popolnim vplivom te splošno evropske duševne konstelacije in ni slutil, kaka globoka nasprotja leže v naših narodnostnih bojih.

* * *

Na Hrvatskem nam kaže politika drug ekstrem; tam se za socialno, za gospodarsko delo med narodom niso brigali in svojemu političnemu delu niso znali položiti brezpogojno potrebnega temelja, zasnovanega v skladu s socialno strukturo ljudstva. Tam je bilo glavno vprašanje političnega dejstvomovanja, kako stališče naj zavzame posameznik ter stranka do naroda ter države in v kakem razmerju naj bo narod do obstoječe države, torej problemi, ki vedno in povsod komplicirajo politično življenje vodeč do velikega razcepljenja političnih nazorov ter vsled tega političnih strank.

Pri tem pa je hrvatska politika v nasprotju s slovensko že koj ob prebujenju narodov našla svoj nacionalni program. Dan je bil v tradiciji stare lastne državnosti, ki se je ohranila vsaj deloma v delni avtonomiji tudi celo dobo madžarske nadvlade. Ko je torej narodna inteligenca jela buditi narod k novemu življenju, je bilo najnaravnejše, da je hotela z obujenjem spominov na staro slavnejšo zgodovino vzbuditi nacionalni odpor proti tujerodni nadvladi. Vzpostaviti staro Hrvatsko, to je bil kmalu narodni program hrvatski. — Toda pri problemu, kako doseči ta cilj, je postala stvar manj enostavna ter je pognala duhove na razna pota.

Hrvatsko historično državno pravo se je dalo oživotvoriti le v boju najpreje s historičnim pravom Habsburžanov in dalje

specijalno in prav posebno v boju s historičnim pravom Madžarov, oziroma Ogrske. Vzpričo takega stvarnega položaja je mogoča samo ena metoda za borbo, pot boja s silo, drugega sredstva ga ni za razvozljanje enakih nasprotij, — pot samopomoči; z lastno brahijalno silo ugonobiti brahijalno nadvlado tujerodcev. To edino možno pot je nastopil Jelačić, zato je po pravici postal najpopularnejši mož na Hrvatskem. Ali pri takih odločitvah je vse odvisno od faktičnega razmerja moči nasprotnikov; če je to neenako, kakor v tem slučaju, je treba iskati zaveznikov. Jelačićeva usoda, poguba njegova ter hrvatska, je bila, da jih je iskal med takratnimi sovražniki Madžarov, kar je bilo sicer naravno ali iz znanih momentov nevarno in, kakor vemo, tudi res pogubno.

Jelačićeva metoda je bila torej edino pravilna; obnesla se ni, ker ji splošna politična konstelacija ni bila ugodna. In v tem tiči jedro problema: srečen potek brahijalnega boja je vedno odvisen od splošne politične konstelacije, v vsakem slučaju, zlasti pa kadar si stoje neenake moči nasproti. In kolikor bolj se je krepila na južni meji mlada Srbija, toliko jasnejše je moralo postajati za hrvatsko politiko, kam se ji je nasloniti. Pri tem je obenem postajalo vedno važnejše, v kakih političnih smereh se giblje Srbija sama ter s katerimi evropskimi državami, razpori, interesi je v zvezi, ali kratko: kakšen je veliki evropski politični položaj.

To so bili problemi, pred katerimi je stala in je morala stati hrvatska politika, ako je hotela upati na uspeh. Jasno je, da je tak položaj sila težaven; konspiracija je še pri posameznikih ter tajnih manjših organizacijah najtežavnejša in najnevarnejša stvar; pri političnih strankah pa že naravnost meji na nemožnost. Poljaki in deloma Rusi so jo bili kljub temu razvili do zelo visoke stopnje. Gotovo pa je, da bi se morali na Hrvatskem kakor tudi pri nas veliko bolj zgodaj pripravljati na nujno katastrofalno pot v politiki vsaj s tem, da bi bili s primerno politično vzgojo pripravljali široke plasti ljudstva na spopad, ki je imel priti. Po drugi strani pa bi morali z negativnim delom v vsakem oziru slabiti notranjo in zunanjo silo države, na katero smo bili priklenjeni. Najusodnejša in obenem najbolj neodpustljiva pa je bila napaka hrvatske (kakor tudi naše) politike, ki je temeljila v veri, da se dado zahteve po restituciji historičnega prava uresničiti potom parlamentarne ter legalne metode, iz lastne moči in s pomočjo takoimenovanih legalnih sredstev.

Zrcalo za slovensko ter hrvatsko politiko pa nam nudi srbska nacionalna politika. V svobodni kraljevini Srbiji se je lahko v največji meri uresničila skrb za gospodarsko povzdigo naroda, dalje pa je imel narod prosto priliko, da je v največjem obsegu mislil na svojo glavno nalogo, na popolno osamosvojitve narodne celote ter nje osvoboditev izpod nadvlade tujerodnih držav. In nacionalna politika srbska si je bila vedno na jasnem, da se dá brahijalnemu nasilju tujerodcev zadati odločilni udarec le z enakim brahijalnim sredstvom, zato je bilo vse delo prvih srbskih mož osredotočeno na eno bistveno in glavno ter skoro edino nalogo: pripraviti narod na odločilni boj s Turčijo ter nato z Avstro-Ogrsko. Ko smo mi organizirali z čez vse utrudljivim in zamudnim delom svoj atomizirani, drobni narodni kapital, si gradili gospodarske zadruge, hranilnice in prve banke, pa je srbski narod s svojo državo bojeval carinsko vojno ter si s svojo krvjo krčil prost dohod do morja. In ko smo mi zbirali krajcar za krajcarjem pri vžigalicah, narodnih kolkih etc., da bi vzdržali svojo ogroženo narodno mejo, si je pa srbski narod gradil svojo armado, svoje topove ter si iskal zaveznike, da osvobodi svoje še nesvobodne konacionale. Predpogoj za takšno politično delo je seveda lastna država; ali pomisliti moramo, da so si osnovo za to državo zgradili sami, dasiravno seveda je bilo to mogoče le v uporju proti razkrajajoči se Turčiji, dočim bi slični nastop v civilizirani Avstro-Ogrski ne bil mogoč. Enako pravilno pa so postopali Srbi, kar jih je bilo v okviru Avstro-Ogrske monarhije; njih delo je bilo pač tudi v tem, da so si zgradili kolikor mogoče krepko lastno gospodarsko pozicijo, ravno s pomočjo podrobnega dela, ali glavni njihov cilj pa je bil boj proti državi, v katero so bili vklenjeni, in najtemeljitejše vsestransko pripravljanje, naslanjajoč se na inozemsko pomoč, na veliki katastrofalni spopad, ki je imel priti.

Te velike, usodne napake, ki jih opazujemo ves čas pri slovenski ter hrvatski politiki, so zakrivile, da nas je velika svetovna vojna zasačila nepripravljene, da so bile med vojno naše krvave žrtve izredno visoke, da je bila sploh naša vloga med vojno in pred vojno malo častna za naše nacionalno ime (spomnimo se Odese!), in slednjič — da je še danes naš narodni položaj ogrožen. Da smo kljub temu dosegli v Jugoslaviji lastno državnost, pa je glavna zasluga — to si mirno priznajmo — srbskega dela našega naroda, ki je edini med nami razumel položaj in je bil na dogodke popolnoma pripravljen.

To so perspektive, pod katerimi bo moral gledati politični zgodovinar naše dosedanje politično življenje. Da nismo uvideli, do kakih odločitev tira razvoj našo usodo, to je bila naša velika napaka, — ali obenem pa je bilo vse naše politično življenje pri Slovencih kakor pri Hrvatih zvesta slika razmer, v katerih smo se nahajali, iz katerih smo vzrasli. Pomanjkanje nacionalnega programa, pa tudi trdnejše nacionalne zavesti, trdno vkoreninjena avstrijska državna tradicija ter skrajno slab gospodarski položaj; vse to nas je bilo nujno sililo, da smo zgrabili Slovenci za delo tam, kjer je bilo najprikladnejše, najnaravnejše. Enako je živa historična državna tradicija postala merodajna za hrvatsko politiko; narod, ki je bil prestal junaške dni Jelačićeve, pa se je težko lotil drobnega dela, o katerem je vrh tega vedel, da ga nikdar ne privede do danega cilja. Vsled zgoraj očrtanega pomanjkanja razumevanja velikopolitičnega položaja je blodilo nad njimi historično državno pravo kakor večša; videli so pravi cilj, ali znali niso najti poti do njega. Ali kakor je v naših razmerah bil razumljiv boj za vsako uradniško mesto, za majhno obmejno narodno šolo ali agitacija za narodni kolek, tako je na Hrvatskem razumljivo in naravno neprestano prerekanje z Madžari za — po naših pojmi — malenkostne državnoopravne formule, kakor se je pojavljalo pri vseh prilikah.

Na podlagi dosedanjega političnega življenja se pri nas večkrat govori o nacionalnopolitičnem karakterju slovenskem, hrvatskem ter srbskem. Res je, da se v slovenskem značaju živo odraža sled težkih razmer, iz katerih smo izšli; v naši ponižnosti, skromnosti in neodločnosti je pač dedščina dolgotrajne težke odvisnosti. Malopoteznost naše politike je pač enako v zvezi z našim dozdanjim nastopom; da smo po svoji moči, iz lastne inicijative več pripomogli k razpadu Avstrije, bi bil pač naš današnji nastop odločnejši in spretnejši. Eno pa smo dosegli v dobi boja za narodno osamosvojitev: demokratično črto v svojem karakterju. A žal da je vse preveč inficirana po avstrijskem birokratizmu, kakor je po drugi strani vsled prenizke stopnje prave politične zrelosti še vse preveč prilike za politično demagogijo. Pri Srbih pa je oboje: živa tradicija starosrbske slave in pa tekom zadnjega stoletja doseženi uspehi, imelo za posledico sedanji simpatični, odločni, junaški in samozavestni narodni karakter, dasi smo v tem slučaju v dvomu, ali naj ne smatramo posledico za vzrok prvega. Pri Srbih je enako kakor pri Slovencih na-

rodni prepород izšel iz spodnjih socijalnih slojev, predvsem iz kmetskega prebivalstva, zato je srbsko politično življenje skozinskoz demokratično. Pač pa se pri Hrvatih opaža posledica dejstva, da so oni edini od Jugoslovanov ohranili vsaj deloma lastno plemstvo, ki se je nato udeleževalo dela za narodno probujbo, oziroma za restitucijo historične države, tako da spominjajo v tem oziru nekoliko na Poljake.

Ali pri takih mladih narodih, kakor smo mi, je vse, tako tudi nacijski karakter, šele v toku, v nastajanju. Sodim, da narodni karakter, kakor se je manifestiral pri nas doslej, še ni končna vsota naših narodnih psihičnih lastnosti ter posebnosti. Zakaj ne samo, da naš jugoslovanski narodni značaj šele nastaja, se tudi sploh karakter pri narodih polagoma razvija ter izpreminja. Opozarjam na pr. le na Angleže; v zgodovini 15., 16. ali 17. stoletja pač v takratnih Angležih ne bi spoznal tega mirnega, flegmatičnega, strpnega človeka, kakor ga vidimo nastopati v zadnjem stoletju; pri malokaterem narodu se je v notranjih bojih, konfesijskih, dinastičnih, političnih, kakor po osebnih nagnenjih in intrigah prelilo toliko krvi kakor pri njih. Pri nas še posebno pa smo še premalo doživeli in preživeli, da bi se mogle v tej kratki dobi v pravilnem razmerju pokazati naše prave psihične prvine.

* * *

Vojna, ki je brezobzirno posegla v osebno življenje vsakega našega človeka, bo brezdvomno zapustila velike sledove v duševnem dejstvomnanju naših ljudi, v njih mišljenju, naziranju in čuvstvomnanju.

Naš predvojni človek je bil zelo malopotezen. Brigal se je le za zadeve svoje družine, svoje hiše ter svoje fare; če izvzamemo par vsakoletnih romanj in pa tradicijskijsalno izseljevanje v Ameriko ter na Vestfalsko, se sicer ni zanimal za stvari, ki so bile preko tega njegovega obzorja. Narodnostnega boja na svoji koži ni čutil, o reviziji našega razmerja do države ni mislil niti v sanjah, to vse je ležalo daleč, daleč na skrbi tistih gospodov, kateri radi preostajanja časa razmišljajo o takih abstraktnih rečeh. On pa je imel praktičnega dela dovolj.

Z vojno pa so vse te abstraktne stvari postale neznansko konkretne. Zdaj je navalila na našega človeka teža vseh tistih vprašanj, ki so mu bila doslej nepraktična, problemi velike po-

litike, ki doslej niso segali do fare ter so zanimali kvečjemu mestne postopače in škrice, te probleme je moral sedaj on sam krvavo preživljati. Moral je od svojega pluga, od mlekarne in cerkve daleč v tuje dežele, o katerih še nikdar ni ničesar čul, moral je v družbi z ljudmi, katerih doslej ni nikdar poznal, tik do smrti. Moral je poslušati povelja ljudi, ki so mu bili tuji, ko so ga gonili, da mori ljudi, o katerih doslej še ničesar vedel ni, da pobija ljudi, katere so mu opisali kot krvoločne, grabežljive, roparske sovražnike, v katerih pa je kmalu našel prav tako pohlevne, miroljubne soljudi, kakor je bil sam. In vendar jim je moral vsak trenutek, ob vsakem koraku, streči brezsrčno po življenju, kakor so oni istotako stregli njemu po življenju. In slednjic je doživel razpad države, o kateri je mislil, da je od vekomaj na vekomaj Bog nad njegovim življenjem na tem svetu.

Naš človek je moral začeti razmišljati o vzrokih vsega tega, moral je uvideti, da so tudi tista velika politična vprašanja — njegova vprašanja, da, še celo veliko tehtnejša in usodepolnejša, kakor so bile dosedanje male skrbi njegovega vsakdanjega, monotonega življenja. Nekaj velikopoteznega se je seznanilo sedaj tudi z njegovim duševnim svetom. In tako je mogla zahteva po lastni državnosti, izražena v deklaraciji, doseči pri našem preprostemu človeku razmeroma živ odziv, kar bi prav gotovo ne bilo mogoče v tako veliki meri pred vojnimi dogodki. Zakaj šele ta veliki čas je razgibal dušo našega človeka, da je kakor zemlja, ki čaka semen.

Zato je zdaj veliki čas za politično vzgojo našega ljudstva. Naš človek, ki ga je vojna nakrat vrgla iz skritega kota vaškega življenja na široki forum velike svetovne politike, je zdaj sprejemljiv za nauke, katerih bi pred vojno ne bil razumel.

Dalje je razgibalo negibki mentalitet našega človeka tudi ostalo nasilno poseganje državne oblasti v njegovo zasebno življenje, zlasti na gospodarskem področju z neprestanimi, brezobzirnimi rekvizicijami. Tudi te so bile politična vzgoja, tudi te so pomagale izpodmikati tla tisti tradicionalni vdanosti v voljo božjo in vdanosti do države, ki jo je podedoval naš človek avtomatično od roda do roda.

Pa tudi druga doživetja so pustila sled v našem človeku. Vojna ga je gonila daleč po svetu po najrazličnejših pokrajinah. Seznanil se je z raznimi ljudmi raznih narodnosti, običajev in ver; spoznal je razne stopnje gospodarskega razvoja, razne oblike

kulture in civilizacije, in primerjal je svoje domače razmere z njimi. Vsako primerjanje pa je že vzgoja in ni dvoma, da bodo tudi ta spoznanja vplivala nanj.

Zlasti se mi zdi, da morajo imeti izkušnje naših ljudi v verskem oziru velik pomen za bodočnost. Glede vere je bil naš človek ozkosrčen in intoleranten, kakor so ga učili; skoraj, da si je že predstavljal, da pomeni pripadništvo h kaki veri, ki ni katoliška, samo po sebi hudobnejšega, krivičnejšega in sploh moralno nižje stoječega človeka. Seveda je vse to le ucepljen nauk in nikakor ne odgovarja samostojnemu verskemu naziranju naših ljudi. Slednjega sploh še ni; zato pa se mi zdi velike važnosti, kar so v tem oziru videli in čuli naši ljudje po svetu. Videli so ljudi najrazličnejših ver; pri vseh pa so videli enake pojave, poštenost in nepoštenost, dobroto in umazanost, sočutje in trdosrčnost, porazdeljene v raznih merah, prav kakor doma. Videli in opazovali so pobožnost, poštenost in marljivost ruskih ujetnikov, katoliških, pravoslavnih kakor mohamedanskih, enako so opazovali naši ujetniki, raztreseni po svetu, versko življenje pri drugovercih. Sodim z gotovostjo, da je toliko prirodne inteligence v naših ljudeh, da bodo spoznali absurdnost verske ekskluzivnosti ter se na podlagi lastnih opazovanj povzpeli na stališče verske strpnosti. Zakaj te bomo v bodoči skupnosti s pravoslavnim in mohamedanskim delom našega naroda zelo potrebovali; tvorila pa bo obenem sama po sebi za nas višjo stopnjo narodove prosvitljenosti.

Neizbrisne vtise pa so prinesli domu tisti naši ljudje, ki so v Rusiji kot vjetniki bili priča veliki ruski revoluciji. Tam so videli enega največjih političnih ter socialnogospodarskih prekratov, kar jih pozna zgodovina. Nanje, ki so bili sami doma iz absolutistične, avtokratične ter kapitalistične države, ki jih je tudi pognala proti njihovi volji na krvava bojišča, so napravili ti veliki dogodki silen vtis. Vzbudili so v njih celo vrsto političnih ter socialnogospodarskih nagnenj, katere zaznamujemo danes navadno s terminom „boljševiški“ instinkti. V njih so deloma osnovni pojmi moderne socialnopolitične vzgoje, večinoma pa prvine prekipelega odpora proti velikemu nasilju, ki je šlo preko naših ljudi tekom vojne. So pa verna sled ravnokar završene dobe, in koreninijo bolj v prvotvornih instinktih, kakor v organično razvitih samostojnih spoznanjih intelekta. Zato bodo toliko bolj bledele in ginili, kolikor bolj se bo oddaljevalo

pretrpljeno gorje, dasiravno seveda ne podcenjujem njih trenutnega pomena.

V celoti moramo torej reči, da je velika vojna docela razburkala mišljenje in čuvstvovanje našega povprečnega človeka, da ga je vrgla nenadoma v kaos problemov osnovnih človeških pravic, da pa je dosedanji učinek pretežno negativen. Razrušila je stare njegove pojme in predstave bodisi v političnem, socialnem, etičnem ali verskem oziru; kar pa je napravila na mesto razrušenih konservativnih tradicij, to pa so le instinkti, nje pa novi nazori. Naš človek je sedaj kakor kaos, iz katerega bo šele nastal nov človek. Od dela političnega in kulturnega vodstva narodovega je odvisno, kakšno bo to novo nastajanje, v kako naziranje, mišljenje ter čuvstvovanje se bodo umirili in zghostili ti kaotični instinkti med narodom.

Igo Gruden:

Ljubavna pesem.

Vse tiho v sobi, ura le tiktaka,
ednakomerno utriplje nočni čas;
val mesečine žubori iz mraka,
čez pôstelj lije preko tvojih las.

Ednakomerno utriplje nočni čas ...
dve srci med minutami zajeti,
preliti v en trepêt, en krik, en glas —
si sreče komaj upati živeti:

ednakomerno utriplje nočni čas ...

Milan Pugelj:

Črni panter.

I.

Predstojnik oddelka za posredovanje stanovanj in služb je bil star nekaj nad trideset let. Kot uradnik je bil zelo zmožen, delaven in točen, sicer pa je bil nekoliko plah, posebno v novih družbah nesiguren in napram osebam, ki jih ni poznal, nezaupljiv in neroden. Bil je bolj majhen kakor velik, bolj debel kakor vitek, po temenu brez las in njegovo lice ni imelo nobenega izraza, ki bi se dal točno določiti. Na topem nosku je kraljeval nanosnik, vkovan v tenke zlate okvirje, na desni strani spodnje čeljusti se je svetil med govorom zlat zob, vodene sive oči so medlo sijale skozi svetla stekla, niso gledale ne ljudi ne predmetov, temveč plavale nekam mimo njih in se izgubljale kakor slabotni kratki žarki. Pod nosom je štrlela iznad ustnic kopa ščetinastih rdečkastih brk, vedno skrbno pristriženih in svetlika-jočih se v raznih nijansah. Roke so bile kratke, dlani mesnate in prsti s širokimi pa kratkimi nohti kakor zatečeni.

Stanoval je pri postarni gospodinji, ki je imela obširno stanovanje in oddajala sobe. Sostanovalci so se menjavali mesec za mesecem, prihajale so ženske in prihajali moški, toda stalen je bil edini gospod Škropivnik. Uradne ure je imel vsak dan od osme ure zjutraj do dveh popoldne. Ob tem času je šel iz urada v gostilno, kjer je kosil. Od tam je korakal domov, posedal v udobnem naslanjaču, prebiral Jurčičeve in Kersnikove romane, se odpravil včasih na izprehod v mestno okolico in sedel pri večerji spet v krčmi. Iz krčme je zahajal z dolgim zobotrebcom v ustih redno v kavarno. Pogledal je, če je njegov prostor v koticu za vrati prazen, odložil klobuk in palico in se stisnil za mizo. Pil je čaj, prižgal cigareto in čital večerne časopise. Toda tega dela ni opravljal pozorno, temveč se je vmes žurno zanimal za vse, kar se je po dolgi in prostrani kavarni godilo. Iz časopisa je premostril s svojimi negotovimi očmi vsakega prišleca, posebno ženske, s katerimi ni imel sicer nikakršnih zvez, toda zanimal se je zanje na vso moč. Gledal jih je, posebno njihove prsi, vratove, boke in gležnje.

Nekega večera zapazi nenadoma tik svoje mize damo, stoječo tam in ozirajočo se po kavarni. Zavzdihnil je takoj, zakaj take že res ni kmalu videl. Bila je eleganto oblečena v temno rjavo obleko, izpod krila se je kazalo dvoje majhnih nožic v finih čevljih z visokimi petami, a krog vrata se je širil pedenj širok pas panterjeve kože, svetlorumene in posute z nepravilnimi, velikimi, žametastimi, črnimi progami. Ali je bila koža pristna ali ne, to je postranska stvar, gotovo pa je, da je dajala obrazu nekaj posebno svežega, nad vse mere predrznega in čudovito zdravega. Oko je sijalo črno in živo, obraz se je rdečil in belil in ustnice in vse poteze so izražale samozavest, neustrašenost in odločnost.

Pristopil je marker in pomagal sleči vrhno jopo.

Zdaj je Škropivnik zardel, zakaj zaslutil je še natančneje njen čudoviti život, in kri mu je bušila v vrat in v glavo. Napol skrit za časopisom je sledil vsaki njeni kretnji in videl, da se je pomudil njen pogled, ki je švignil tudi mimo njega, posebno dolgo na oficirju, sedečem samem za mizo, čitajočem časopise in pušечem cigareto v dolgem rumenem ustniku.

Dama je sedla k nasprotni steni za majhno okroglo mizo, vzela iz pompadure bel robček in ga pritisnila pod nos. Naročila je čaj. Izbrala je moden list in listala po njem brez interesa. Bela, v stotere gube nabrana bluza, se je dvigala in rahlo udajala, stopala so počivala na železnem obroču, ki je vezal spodaj noge mize, temne oči so se dvignile vsak hip iznad časopisa, preletele goste in ošvrknile vmes tudi Škropivnika.

Natakar ji je prinesel čaj. Noge je prestavila z obroča na tla, se zasukala na stolu nekoliko po strani in pričela srebati čaj.

Ravno nasproti Škropivniku je stalo veliko obešalo za časopise. Tik njega je sedel za mizo oficir, star dobrih trideset let, črnih las, rjavega, zdravega lica in brezbrizen. To je bil tisti, katerega si je dama že pri svojem prihodu pozorno ogledala. Med njo in njim je stalo ob isti steni troje praznih miz. Dama je bila obrnjena napol proti njemu, on je sedel tako, da je imel obešalo za hrbtom in damo pred seboj. Toda bil je brezbrizen. Pred njim na mizi je ležala doza za cigarete, najbrž srebrna in znotraj pozlačena. Ravnokar je vzel iz nje cigareto, jo vtaknil v dolgi rumeni ustnik in prižgal. Puhnil je predse oblak dima in skozi ta dim je opazoval damo, toda hladno, brez navdušenja,

brez pozornosti. Njej so se zaiskrile oči in se zabodle v njegov mirni, solidni pogled. Takoj nato je pogledala v čaj in se popravila na stolu tako, da se je zazibalo in preganilo v sladki udobnosti celo telo: najprej rame, potem prsi, za njimi trebuh in nazadnje boki in kolena.

Oficir je dvignil z mize časopis in čital. Tudi dama je vzela drug modni list in ogledovala slike. Poznalo pa se je, da je nekoliko nervozna. Gledala je novodobni klobuk, trenila večkrat zaporedoma z vekami in se zagledala v rob zakajenega stropa tam nekje nad zadnjim oknom. Stisnila je usta in pri tem sta se pokazala na rdeči spodnji ustnici doljnja konca dveh belih zob. Segla je pod ozkokrajni klobuk in popravila nad tilnikom svoje vranje črne lase. Majhna uhlja sta pričela rdeti in goreti.

Gledala je naenkrat ostro in odločno oficirja, ki ni premaknil glave in ni dvignil oči. Vtikal je v ustnik novo cigareto, jo prižgal in nato mu je zavil glavo oblak dima. Ko se je razkadilo, je čital. Po dolgem času je prekrižal noge. Ustnik s cigareto je držal med zobmi in mimo obraza se je enakomerno dvigal stolpec dima, se pedenj nad črno in polizano frizuro vrtnčil kakor rep dobrovoljne mačke in se tam razstajal in razkrajal. Ko se je polahko zganil, se je stolpec pretrgal in izgubil. Poklical je mimoidočega natakarka in ga vprašal, če ima nemara na prodaj kako vstopnico za večerno gledališko predstavo. Natakarkar jo je imel in domenila sta se. Nato je gledal na uro, premišljal, segel vnovič po uro in spet gledal.

Dama je med tem vstala in šla k obešalniku za časopise. Vrtela ga je naprej in naprej, čitala naslove in ga ustavila, ko je naletela na šop listov, ki so viseli vsi na eni kljuki in prav za oficirjevim hrbtom. Segla je po njih in naenkrat je zašumelo in zropotalo na tla pet do sedem velikih dnevnikov v raznih jezikih.

— Oprostite, je rekla oficirju, ki je mirno vstal in pričel pobirati.

— Prosim, je rekel čepeč na tleh in po odmoru dostavil: Ali ste hoteli vse to prečitati?

— Ne, je odgovorila. Podlistke sem hotela pregledati. In, je dodala po ostrem premisleku, iščem po listih, če bi ne našla kje kaj o drugem polku gorskih strelcev, kjer je služil moj brat.

Nadporočnik je vstal in si popravil bluzo.

— Pri tem polku služim jaz.

— Vidim, je dejala, toda sama ne vem, kako je. Čula sem, da je bil moj brat zadnje tedne vojske dodeljen drugemu polku gorskih strelcev, toda zadnje pismo, ki sem ga dobila od njega, je prišlo mesec dni pred koncem vojske.

— Kako se je pa, če dovolite, pisal?

— Morda, je rekla vljudno, ste tako prijazni in sedete za trenotek k moji mizi.

— Prosim, se je poklonil in šel za njo. Sedla je k steni, kakor je sedela prej, a on je pristavil stol z leve tako, da jo je imel na svoji desni.

Škropivnik je gledal ves ta prizor izza „Slovenskega Naroda“. Do zdaj je razumel vsako besedo, a od mize, ki je bila bolj oddaljena, je ujel le tu in tam kak izraz. Po nekaterih glasnejših besedah je sklepal, da govorita še vedno o bratu, ki ga noče biti z vojske. Čez nekaj časa sta vstala in šla do obešalnika. Pokazala mu je svojo gornjo jopo, ki jo je naglo snel in prinesel ter jo pomagal obleči. Ko je natikala ozke rokavice, je govorila mirno in gledala v tla.

— V gledišču je zabavnejše kakor tukaj, to je gotovo. Sama vem, da posebno jaz nimam talenta za zabavo. Spoznala sem sicer malo moških, toda mislim, da so se z mano vsi dolgočasili.

— Niti od daleč ni tako, je govoril oficir, ravno narobe je. Nocoj imam slučajno vstopnico za gledišče, toda če vam je ljubo, sem rad pripravljen . . .

Zdaj ji je padla na tla druga rokavica in oficir jo je naglo pobral.

Saprament, so se ježili Škropivniku redki lasje od same nenadne navdušenosti, kako se ji prilega ta panterjeva koža in kako je sploh vsa čudovita. Prekrasna ženska!

Šla sta mimo njega in izginila skozi vrata.

Kakšno fino kožo ima po licu, se je čudil sam v sebi Škropivnik. Zakon s tako žensko je sreča, o tem ni treba razmišljati. Ali vidiš jo enkrat, dvakrat jo srečaš in odpravil si ž njo za vse življenje.

II.

Drugi večer je pravil v gostilni, kjer je Škropivnik večerjal, eden izmed stalnih gostov o lepi ženski, s katero se je bil seznanil. Opisoval je njene posebnosti, zlasti njeno slabo voljo, od katere je posebno mnogo pretrpela sama in njena okolica.

— Kdaj je to bilo? je vprašal Škropivnik.

— Vsak dan, je rekel gospod.

— Ne. Mislim, kdaj ste se seznanili s krasotico?

— Dolgo je že tega. Kakih sedem let.

Nato je povedal Škropivnik, kaj se je njemu pripetilo. Skušal je posebno živo opisati panterjevo kožo in njen obraz, ki odkriva tudi nekaj tako odločnega in deloma divjega kakor koža predrzne inozemske mačke.

In tako bi bilo ostalo vse pri tem brezpomembnem pomenku, da se ni dogodilo drugače. Četrty dan po tistem slučaju v kavarni — bil je ponedeljek — je prišel namreč Škropivnik točno ob osmi uri v urad. Bil je prvi. Za njim je prišla stroje-piska, sveža, mlada, kakor ponavadi, za njo je prismrčal nizki, čokati in zaripli oficijal, a zadnji je bil praktikant, ves bled, skoro sive kože, krvavih oči in drhtečih rok. Pil je najbrže do rane-ga jutra.

Prihajale so služkinje, natakariji, delavci, vmes par natakariic z modrimi in zabrekli rokami. Škropivnik je sedel v drugi sobi, v katero so bila vrata vedno odprta. Miza pred njim je bila zeleno prebarvana in nenavadno prostrana. Postavek na njej je zakrival pol stene. Razdeljen je bil v manjše in večje predale, med katerimi sta bila dva tudi z vrticami in ključem. Predali spodaj ob desni in levi so bili dolgi, globoki in široki. Gornjega na desni, prostornega, da bi lahko vanj legel, je Škropivnik ravnokar potegnul ven in strmel v množico aktov, ki so bili zvezani v manjše in večje snopiče. Iz prve sobe je zaslišal glas, ki ga je takoj vznemiril. Pogledal je v množico predalov pred seboj in hipno se je domislil. Ozrl se je. Zagledal je panterjevo kožo, rjavo obleko, mala stopala. Naenkrat mu je šinilo po glavi, da je treba poseči vmes, ravnati naglo, odločno. Vstal je in se bližal oficijalovi mizi, ob kateri je stala. Oficijal je pisal. Videl se je samo njegov prostrani in z raznimi mozoli porasli vrat, dvoje modrih uhljev in sredi njih debela rdečkasta glava.

— Moj poklon, je dejal Škropivnik.

Dama, ki je gledala čokca in čakala, da dvigne glavo, se je ozrla v Škropivnika.

— Prosim, stopite z mano.

Šla je. Prišla sta v njegovo sobo. Ponudil ji je stol na desni strani svoje mize in sedel tudi sam. Kri mu je tiščala v glavo, nos se mu je potil in nanosnik je hotel vsak čas zdrkniti z obraza.

— Rada bi mesečno sobo.

— Boljšo sobo, seveda, je popravil on. S stanovanji je v našem mestu . . . že par let . . . velik križ. Prebivalstvo se množi, toda zida se sorazmerno malo. Vendar bomo skušali za vas kaj najti.

Segel je v predal nad mizo, položil predse sveženj papirja in pregledaval list za listom. Čutil je, da se malo trese, in to ga je razburilo. Nanosnik mu je pal med papirje in s svojimi debelimi, zabrekliimi prsti ga je komaj pobral.

— Dovolite, je dejal hripavo in si odkašljaj, ali ostanete vedno tukaj, ali gre samo za teden, dva. Ali ste gospa, ali še samska?

— Vdova sem, je odgovorila, po poklicu farmacevtka. Vslužbena sem v lekarni.

— Starši torej ne pridejo za vami . . . ali drugi . . . sorodniki . . . da bi vzeli eventualno stanovanje?

— Nimam nikogar več. Bili sva samo dve sestri in starejša je že davno mrtva.

Škropivniku je šinilo v glavo, da je pri njegovi gospodinjki prazna tista soba tik njega, lepa soba, lega solčna, zidovi stari in suhi.

Nasmehnil se je in požrl slino:

— Pravzaprav, čuden slučaj, se je oglasil in spet zakašljaj, ravno pri moji gospodinjki je prazna večja soba, prvo nadstropje, pohištvo zelo okusno, postrežba točna.

— Dobro, je rekla dama.

Zdaj jo je šele prvič malo pogledal. Sedela je ravno, roke je držala v mufu, ki je bil iz ravno take kože kakor ovratnik, noge je imela spodvite in prekrížane pod stolom, na rjavem krilu so se poznala okrogla kolena. Njen obraz je bil svež, ustnice kakor zrela češnjaja, dokler je še na drevesu, oči žive, čiste, drzne . . . Škropivnik je svoje strahoma umaknil.

— Še vaše ime, je prosil tiho.

— Ema Kraljevič, je dejala in vstala. Ponudila mu je roko. Hvala vam lepa! Stanovala bova tako blizu skupaj. Povabim vas enkrat na čaj.

Šla je.

Škropivnik je vzel iz žepa robec in se obrisal po vsem obrazu.

— Da bi se tako neumno ne potil, je mrmral. Ema Kraljevič torej! No, naredil sem dobro.

Nato je vstal, zaprl vrata v sosednjo sobo, kar je bil izreden slučaj, in pričel šetati gor in dol. Premišljal je, kako da je vdova, kaj bi bil prilično njen mož, da je gotovo brez otrok in da ni izključeno, da se zdaj z njo . . . pod isto streho . . . bolj seznanj.

Tudi pri obedu v gostilni je bil zamišljen in sam zase. V stanovanju je poklical gospodinja in ji povedal, da je oddal sobo. Gospodinja je že vedela. Dama je bila pri njej, za vrati v njeni sobi je stalo že več pletenih in usnjenih kovčgov in skrinj. Vdova je po profesorju, ki je umrl mlad na sušici. Otrok ni imela. Edino njeno znanje je neki častnik, nadporočnik. Prosila je, da bi jo smel obiskavati. Gospodinja je dovolila, toda izrecno samo za tega, za častnika, nadporočnika.

Škropivnik je položil na čelo svoj debeli in kratki kazalec, stopil po sobi in tiho dejal: To je prav oni, prav tisti iz kavarne!

— Že mogoče, je rekla gospodinja, ki ga je vseeno razumela, dasi je govoril tiho, in stala tik vrat dolga in koščena in priletna. Eden sme, ali pa ena, je dodala z odločnim zamahom. Tistega, da bi hodili kar tako sem pa tja, pa nikakor ne trpim.

Tisti večer ni šel v kavarno, temveč z zobotrebcom v ustih iz gostilne naravnost domov. Bilo je okoli poldevetih. Šel je ven, hodil nekaj časa po dolgem odprtem hodniku, gledal nazaj grede v njena vrata in se vrnil spet v svojo sobo. Gospe Kraljevičeve očitno še ni bilo. Oblekel je nočno suktnjo, sedel za mizo in odprl knjigo. Čital je nekje na sredi v prvi knjigi Kraigherjevega „Kontrolorja Škrobarja“. Čez nekaj časa je razširil svoje male oči, pogledal v steno in pričel kimati.

— Taki smo, je mrmral, slabiči, strast nas veriži, to je resnica, edino to!

Zunaj so se odprla vrata, začuli so se lahki koraki in nato se je obrnil ključ v ključalnici sosednje sobe.

Škropivnik je zaprl knjigo, gledal v steno in v tista vedno molčeca in mirujoča vrata, tik katerih je stal umivalnik.

— Ona je, je šepnil tiho, da je slišal komaj sam sebe. In potem je sedel kakor kip, ki večno posluša. Ko je preložil noge, je storil to tako tiho in oprezno, kakor bi bilo z malim ropotom vse izgubljeno. Slišal je, da odpira svoje usnjene kovčge in cvileče pletene skrinje. Perilo, obleko, klobuke in drugo, kar je pripeljala s seboj, polaga v omaro. Potem je nekaj počilo, kakor počl zaklop šatulje, če jo odpreš ali zapreš, ali tudi tisti veliki žametasti

— Rada bi mesečno sobo.

— Boljšo sobo, seveda, je popravil on. S stanovanji je v našem mestu . . . že par let . . . velik križ. Prebivalstvo se množi, toda zida se sorazmerno malo. Vendar bomo skušali za vas kaj najti.

Segel je v predal nad mizo, položil predse sveženj papirja in pregledaval list za listom. Čutil je, da se malo trese, in to ga je razburilo. Nanosnik mu je pal med papirje in s svojimi debelimi, zabrekli prsti ga je komaj pobral.

— Dovolite, je dejal hripavo in si odkašljaj, ali ostanete vedno tukaj, ali gre samo za teden, dva. Ali ste gospa, ali še samska?

— Vdova sem, je odgovorila, po poklicu farmacevtka. Vslužbena sem v lekarni.

— Starši torej ne pridejo za vami . . . ali drugi . . . sorodniki . . . da bi vzeli eventualno stanovanje?

— Nimam nikogar več. Bili sva samo dve sestri in starejša je že davno mrtva.

Škropivniku je šinilo v glavo, da je pri njegovi gospodinjki prazna tista soba tik njega, lepa soba, lega solčna, zidovi stari in suhi.

Nasmehnil se je in požrl slino:

— Pravzaprav, čuden slučaj, se je oglasil in spet zakašljaj, ravno pri moji gospodinjki je prazna večja soba, prvo nadstropje, pohištvo zelo okusno, postrežba točna.

— Dobro, je rekla dama.

Zdaj jo je šele prvič malo pogledal. Sedela je ravno, roke je držala v mufu, ki je bil iz ravno take kože kakor ovratnik, noge je imela spodvite in prekrizane pod stolom, na rjavem krilu so se poznala okrogla kolena. Njen obraz je bil svež, ustnice kakor zrela češnja, dokler je še na drevesu, oči žive, čiste, drzne . . . Škropivnik je svoje strahoma umaknil.

— Še vaše ime, je prosil tiho.

— Ema Kraljevič, je dejala in vstala. Ponudila mu je roko. Hvala vam lepa! Stanovala bova tako blizu skupaj. Povabim vas enkrat na čaj.

Šla je.

Škropivnik je vzel iz žepa robec in se obrisal po vsem obrazu.

— Da bi se tako neumno ne potil, je mrmral. Ema Kraljevič torej! No, naredil sem dobro.

Gospodinja je vse skupaj precéj razdrila, toda Škropivnika je tolažilo prepričanje, da razmere z oficirji navadno ne vodijo do cilja. Taka reč traja nekaj časa, hitro vzplamti, pa hitro splahne, dasi za tistega, ki stoji zadaj in čaka, kdaj pride njegova ura, ni prijetna.

— Po postavi ta ženska ni napačna, je dejala gospodinja in mečkala umazano perilo v kepo, toda od samega vruga je, in če bi bila moški, bi je ne marala.

— Zakaj ne, je vprašal.

— No, ker je od samega vruga, sé je nasmehnila gospodinja.

Med tem se je Škropivnik oblekel, pokrili klobuk, vzel iz kota palico in se napotil na izprehod. Šel je v drevored, kjer se je prikazal redkokje izmed golih kostanjev samotni šetalec. Mraz je bil oster, tla pomrznjena, ozračje mirno. Na levi strani se je svetilo par belih oblakov, za katerimi je sijalo solnce. Po nizkem golem grmovju so letale sinice v svojih pisanih kožuhih in iskale živež.

Škropivnik je obračal svojo stvar sem in tja. Premišljal je zakone svojih tovarišev. Vsi so imeli bolj kuharice nego žene. Če je bil kdaj pri tem ali pri onem, se je prikazalo v sobi kmalu večje ali majše stvorenje, suho in izmozgano, v razhojenih in raztrganih copatah, v silno ponošenem krilu in enaki staromodni bluzi ter brisalo roke v umazani predpasnik.

— Moja žena, je predstavil to bitje gospodar. In ženščina se je smejala suho in zoprno, češ, le poglej me, razcapana sem res, toda vseeno žena tega gospoda, ki nosi vsak dan manšete.

Rajši nič kakor tak zakon, si je mislil Škropivnik. Žena mora biti pred vsem žena, to se pravi bitje, katerega se ni treba ženirati ne doma ne zunaj. In tudi taka mora biti, da te ne veseli dom zaradi dobre večerje, temveč zaradi nje. Enkrat živimo in takrat hočemo živeti tako, kakor je človeka vredno.

V takih mislih je hodil hitreje in hitreje po prostranem drevo-redu in se nazadnje tako zasopel, da je moral počivati. Obstal je, popravil klobuk in si oddahnil. Obrnil se je in korakal počasi, umerjeno nazaj. Naenkrat je zamahnil energično s kazalcem in se vprašal, kaj misli ukreniti glede oficirja. Stvar, na katero je gledal prej z očetovskim očesom, se mu je zdela zdaj čedalje bolj zamotana in kočljiva. Da ne pelje tako razmerje nikamor, na to bi takoj prisegel. Da take dame, kakor je ta, ki je lepa,

mlada in zdrava, ne bo našel več v stanju, v katerem se je še ni dotaknilo življenje, je bil tudi uverjen. Toda eno je in to je pglavito: stvar se ne sme vleči več dalje, temveč se mora čim prej končati. Končala se pa ne bo, če ne bo posegel kdo vmes z odločno besedo in z dejanjem.

Škropivnik je vnovič zavihtel kazalec in polglasno izpregovoril: Če bo danes popoldne doma, moram ž njo govoriti.

Šel je h kosilu in od kosila naravnost domov. Soseđa je bila že v svoji sobi. Sezuvala je čevlje, nato se je umivala, uravnavala nekaj okoli okna, poizkušala nalahko žvižgati in odšla v kuhinjo h gospodinji. Škropivnik je korakal dvakrat gor in dol po sobi, metal glavo kvišku in navzdol, zamahoval s kazalcem in se bolj in bolj razburjal. Odprl je oblastno vrata, stopal hrupno preko predsobe na hodnik in v stranišče ter od tam nazaj do kuhinje. Potrkal je na vrata in vstopil, predno je kdo odgovoril.

— Treba je, gospa, da poravnava, je pričel važno in pogledal k oknu, kjer je sedela lepa soseđa.

— O, pardon, je čudno vzkliknil in se ji nerodno poklonil. Pričel je meti roke in se smejati.

— Haha, tudi vi enkrat med nami, kar v kuhinji se tiščite, hahaha!

— Po domače je najlepše, je rekla vdova.

— Haha, je rekel Škropivnik dalje. Res je tako. Podrgnil je z dlanmi svoj vroči obraz in dostavil košato: Grd dan je danes, mrzlo je in drži se čemerno. Najboljše je, če ostanemo doma. Obe dami, če sta zadovoljni, povabim v svojo sobo. Poizkusimo kozarec vina.

— Bravo, je rekla vdova. Gospa, jaz vas tudi povabim. Tako vino imam, ki je samo za zdravje. Tudi vas povabim, gospod.

— Takoj gremo, je rekla gospodinja in res so šli.

Zbrali so se v vdovini sobi. Škropivnik je sedel v kot zofe, blizu njega je zlezla v naslanjač vdova in nasproti Škropivniku je sedela na žametastem fotelju gospodinja.

— Torej, je rekla vdova, pokažite najprej svoje vino.

Škropivnik je prinesel obe butilki, obe klobasi in škatljo slaščic. Vdova je pokusila vino, spačila obraz in zamahnila z roko.

— Za nič! je rekla, odprla omaro in vzela iz nje svojo butilko. Zavrtala je v zamašek vijak, stisnila steklenko s kolena in vlekla.

— To sem danes od muh, je dejala, ko je počilo. Vsa je bila rdeča in zasopljena. Natočila je, postavila steklenico na mizo in zlezla nazaj v naslanjač.

— Pijmo, je vzkliknila in dvignila kozarec. Pijmo, to je zdravilo za vse, ki jih ne uboga življenje.

— Ali vas ne uboga? je vprašal Škropivnik nekoliko nesrečno.

— Ne, je odgovorila in prekrizala roke in noge. Ali vas tudi ne?

— Tega ne vem, je skoro vzdihnil. Prej bi moral govoriti z neko osebo, potem bi vedel.

Pri tem je pogledal tako pomenljivo gospodinjo, da je takoj vstala in stekla za nekaj časa v kuhinjo. Ko so utihnili koraki in škripanje vrat, je Škropivnikov obraz nenavadno pobledel. Njegov nos se je spotil, nanosnik je zdrknil na koleno in od tam na preprogo. Vzdihovaje ga je pobral, obrisal z robcem obraz in ga posadil na svoje mesto.

— Gospa, je vzkliknil, govoril bom kakor pri spovedi, pri kateri nisem bil že štirinajst let. Odkar sem vas videl, od tedaj je v meni misel, misel na vas.

— A tako, je pokazala vdova svoje umevanje. Kje ste me pa prvič videli? V uradu, se že spomnim.

— Ne, v kavarni. Seznanili ste se s svojim sedanjim zaročencem.

— Kakšen zaročenec! Saj me ne mara.

— To je sreča — to je sreča!

— Kako to govorite, se je začudila. Boste videli, kaj naredim, ko me pusti.

— Kaj naredite?

— Zdaj še ne vem.

— Gospa, dovolite mi, govoril bom kakor pri spovedi. Dovolite!

Iztegnil je roko in segel po njeni. Razkrižala jih je in mu pustila desnico. Prijel jo je za zapestje in v obraz se je razžareel, da ga je bil sam ogenj. Le slabotne, negotove oči so plavale mirno in ponižno nekje v mastnih kožah in kožicah za zlatim nanosnikom.

Vdova je gledala v tej tišini njegove debele prste in dejala: Kakšne prste imate! Kakor klobase. In ti široki in kratki nohti! Ali jih grizete? Ph, vaša roka mi ni všeč. Spravite jo v žep.

Dvignil je levico in jo takoj vtaknil v žep. Pri tem je še bolj zardel, povесil oči in držal z desnico nanosnik, ki mu je hotel spet zdrkniti na kolena.

— Kakor je vaša volja, je rekel tiho, da ga je komaj čula.

— Meni so všeč, je govorila prostodušno, ozke moške roke s tankimi suhimi prsti. Lepa roka je kakor lep obraz. Za svojo osebo bi se mogla zaljubiti tudi v roko.

Zdaj se je vrnila gospodinja. Sedeli so še nekaj časa in se potem razšli. Ko je bil v mraku Škropivnik sam v sobi, je stopila k njemu gospodinja in rekla: Nisem vedela, da je tako. Toda nič vam ni treba biti žal. Ta ima muh kakor vroče poletje in zdaj je tudi od tega oficirja nihče ne odtrga.

IV.

Par tednov nato — bil je sobotni večer — je sedel Škropivnik po večerji v kavarni, kakor je bila njegova navada. Z levico je držal „Slovenski narod“, v desnici pa je imel zobotrebec in vrtal z njim po zobeh. Skoro vse mize so bile zasedene, pod stropom je plavalo precej dima in lustru so sijali skozi sivo kopreno. Natakariji, pomešani z natakamicami, so hiteli sem in tja. Za blagajno je sedela bleda in tiha blagajničarka, natakala likerje in pisala po belem listu papirja enolične številke.

Pri obešalniku za časopise je sedel oficir. Zvijal je cigareto, jo vtaknil v dolgi rumeni ustnik in prižgal. Z dlanjo je raztepel dim in pričel čitati.

Naenkrat je prišla tudi vdova. Stala je tam v svoji rjavi obleki, lahka in gibčna, s panterjevo kožo okoli vratu, z enakimi obšivi na koncu rokavov. Pogledala je iskro sem, pogledala tja in premišljala. Oficir jo je pozdravil, odložil časopis in čakal. Toda ona se je obrnila k Škropivniku, iztegnila v pozdrav roko in se pričela slačiti. Škropivnik je skočil na noge in presenečen pomagal. Nesel je vse skupaj na prazen klin in se še bolj vznemiril, ko je zagledal po kolenih velike piskre svojih ponošenih hlač.

— Da nimam nedeljskih, za hudirja, mu je šinilo po glavi.

Vdova je že sedela za njegovo mizo in sicer tako, da je kazala hrbet po kavarni. Pokazala mu je desni stol tik sebe in rekla: Tukaj sedite.

Škropivnik je sedel in se vljudno smehljalo.

— No, kako se imate, gospod sosed? je vprašala zagonetno prijazno. Gotovo ste bili vse dni pridni, marljivo delali, reševali

akte, zadovoljevali stranke, a zvečer in na noč si privoščite malo zabave.

— Delal sem res vse dni, ker uradnik sem od pete do glave, toda po večerji prihajam sem in od tu naravnost spat. To gre tako dan za dnem, ker če ponočujem, se zbudim drugi dan bolan in z okusom v ustih, ki mi je posebno zoprno. Štiriindvajset ur je zame potem popolnoma izgubljenih in zdi se mi jih škoda.

— Gospod, dovolite mi, meni se zdi ta stvar drugačna. Kaj ima človek od tistega življenja, ki teče naprej kakor črta, napravljena z ravnilom? Ravno takrat zaživimo, ko izpustimo vajeti in zakričimo svojemu življenju: Hijo, črni vranci, zdaj pa koder hočete in kakor se vam ljubi! Ali se vam ne vidi tako?

— Vidi se mi, toda, gospa, za življenje treba družine, jaz pa sem sam, sam.

Vdova se je udobno premaknila na stolu in izpregovorila zaupno in še zaupnejše pogledala.

— Zadnjič, če sem vas v celoti prav razumela, ste se izražali nekako tako, kakor bi mislili name in se zame zanimali.

— Gotovo, gospa, mislim na vas in se za vas zanimam.

Povedal ji je to naglo, se zagledal nekam v vrata pričel mežikati, naenkrat povetil oči, zagledal umazani desni manšet in ga potisnil v rokav.

Prekleta smola, si je očital v mislih. Zakaj nisem nataknil svežih manšet? Nikoli nič ne dosežem, preganja me usoda!

— Kdaj pa mislite name? je vprašala glasno.

— Skoro vedno, je odgovoril plašno in se ozrl okrog. Ne vem, če se je kdo že toliko bavil v mislih z vami kakor se jaz.

— To je lepo, toda zdi se mi, da vas je tega nekoliko sram.

— Ne, nikakor, lepe ženske me ni sram, tudi misli na lepo gospo ne!

— Dobro. Torej za vas sem lepa gospa. Hvala, moj lepi gospod. Veseli me, da vam ugajam. Mislim, da vam smem ponuditi v znamenje pohvale in priznanja svojo roko. Prosim, poljubite jo!

Škropivnik je prijel njeno drobno rožnato roko ter je poljubil. Pri tem je prilezel umazani manšet iz rokava in se motno zasvetlikal. Potlačil ga je nazaj.

Gospa se je ozrla počasi po kavarni. Pri obešalniku ni bilo več oficirja, ljudje so se bili razšli.

— Če vam je prav, gospa, greva zdaj domov. Tam se oblečem in potem stopiva malo okrog, kakor ste rekli, da vam ugaja.

— Ah, ne, je odgovorila s popolnoma izpremenjenim glasom. Zaspala sem, trudna, nič se mi ne ljubi. Plačam, je zaklicala markerju, ki je šel mimo.

Plačala sta in vstala. Pomagal ji je obleči vrhnjo jopo, oblekel se je še sam, odprl vrata in jo pustil naprej.

Zunaj je snežilo. Ulice so bile vse bele, okoli svetilk so se gnetle snežinke, se mešale in plesale in ginile navzdol in na strani v belo temo, ki je ležala tiha in vesela okoli in okoli. Tu ali tam je stopal naglo meščan, s tlečo cigaro v ustih, tiščal glavo v visoki ovratnik in sopihal mimo proti krčmi, ki je gledala s svetlimi okni po ulici.

Škropivnik je urejeval svoje misli, in dasi ni vsega takoj pravilno presodil, vendar se mu je zdelo, da se je položaj njemu v dobro zasukal in izpremenil. Šinilo mu je v glavo, da bi ponudil gospe roko. Nastavil je komolec in dejal: Prosim.

— Ne, ga je zavrnila. Hodim rajša tako.

Tiščala je roke v mufu, pod pasom, stekla ravna in gibka pred njim in krepko gazila sneg, ki je bil tekom noči že zapadel.

Prišla sta domov, predno je pričakoval. V predsobi mu je segla v roke in mu želela odločno lahko noč.

Škropivnik se je počasi slačil, sezul desni čevelj in pričel na eno nogo obut in na drugo bos šetati po preprogi. Mislil je daleč naprej in si koval sijajno bodočnost. Ustavil se je pred umivalnikom in opazoval po dolgem času spet tista večno tiha zaprta vrata.

— Odpremo jih, je mrmral, nič drugega kakor odpremo.

Sezul je še drugi čevelj in legel v posteljo. Drugi dan se je zbudil tako pozno, da bi bil skoro zamudil pisarno. Umival se je na vse kriplje naglo, škropil na desno in levo, zлил vase kavo in dirjal v urad, ne da bi bil umil zobe.

Ob dveh popoldne je šel h kosilu in od tam naravnost domov, da se snide čimprej s svojo sosedo. Pritihotapil je rahlo v svojo sobo, se obril in umil, osnažil nohte, oblekel sveže perilo in nedeljsko obleko.

Ko se je pregledoval v zrcalu tik zaprtih vrat, se mu je zdelo, da ima gospa gosta. Čul je nekaj kakor pridržano govorenje. Poslušal je, na vse pretege poslušal in naenkrat mu je zasekal v uho silen krik. Bilo je brez dvoma, da je zakričala

vdova. Zunaj se je odprlo in zaprlo več vrat, Škropivnik je pomislil in skočil tudi sam iz sobe.

Vrata v sosednjo sobo so bila odprta. Na preprogi tik mize je ležala vdova v rdečem spalnem plašču. Z eno roko je podpirala život, z drugo je zastirala oči. Visok, bled in mlad študent je zakričal s šklepetajočimi čeljustmi: Kaj se je zgodilo?

— Od mene hoče, ne pustite ga! je jokala pretresljivo vdova.

— Kaj ste ji naredili? je jeknila stara in že siva gospodična?

— Od mene hoče, je zacepetala vdova.

Nadporočnik je mirno oblekel suknjo, popravil gubance na hrbtu in opasal sabljo.

— Tvoja strast se mi studi, je rekel hladno. Odpeljem se, ne vidiš me več. Zbogom.

Odšel je rožljaje z ostrogami, odprl vrata predsobe in jih mirno zaprl. Ostali so stanovalci in gospodinja sami. Škropivnik je stopil v ospredje, se sklonil h gospe in plašno izpregovoril.

— Prosim vas, gospa, pomirite se! Ali vam lahko pomagam?

— Pojdite vsi skupaj, kaj vas potrebujem, je vzkliknila vdova, sedela še vedno na tleh in si mela oči. Samo gospodinja naj ostane. Napraviva račun. Moje stvari pošljite na ta-le naslov! Denar vam odštejem takoj.

Rinili so se skozi vrata. Ženske so si šepetale, blede dijak jo je hlastno mahnil v svoj kabinet tik stranišča, kakor bi se vračal iz boja.

Škropivnik je tiho zaprl vrata svoje sobe, postavil stol k umivalniku, sédel previdno nanj in poslušal, kaj se godi onstran stene. Šlo je za številke sem in za številke tja, gospodinja je štela denar, potem je potihem nekaj govorila in odšla. Vse je bilo tiho, vse mirno brez konca in kraja. Minila je ura, minili sta dve, toda nič se ni ganilo. Delal se je mrak, v sobah se je naglo temnilo. Škropivnik je šel v kuhinjo, pogledal sem in tja in stopil k štedilniku, kjer je stala gospodinja.

— Ali odpotuje? je vprašal.

— Zdajle pojde na postajo, je odgovorila gospodinja in kimala z glavo. To so križi in težave! Le boga zahvalite, da je tako!

Škropivnik je premislil, pritisnil sključeni kazalec na usta in se udal.

— Mogoče je res, je prikimal. Iztegnil je kazalec in ga dvignil, rekoč: Kaj menite, ali bi mogel še vseeno prej govorit ž njo?

— Vsak dan, je rekel gospod.

— Ne. Mislim, kdaj ste se seznanili s krasotico?

— Dolgo je že tega. Kakih sedem let.

Nato je povedal Škropivnik, kaj se je njemu pripetilo. Skušal je posebno živo opisati panterjevo kožo in njen obraz, ki odkriva tudi nekaj tako odločnega in deloma divjega kakor koža predrzne inozemske mačke.

In tako bi bilo ostalo vse pri tem brezpomembnem pomenku, da se ni dogodilo drugače. Četrti dan po tistem slučaju v kavarni — bil je ponedeljek — je prišel namreč Škropivnik točno ob osmi uri v urad. Bil je prvi. Za njim je prišla stroje-piska, sveža, mlada, kakor ponavadi, za njo je prismrčal nizki, čokati in zaripli oficijal, a zadnji je bil praktikant, ves blede, skoro sive kože, krvavih oči in drhtečih rok. Pil je najbrže do ranege jutra.

Prihajale so služkinje, natakariji, delavci, vmes par natakarije z modrimi in zabrekli rokami. Škropivnik je sedel v drugi sobi, v katero so bila vrata vedno odprta. Miza pred njim je bila zeleno prebarvana in nenavadno prostrana. Postavek na njej je zakrival pol stene. Razdeljen je bil v manjše in večje predale, med katerimi sta bila dva tudi z vrticami in ključem. Predali spodaj ob desni in levi so bili dolgi, globoki in široki. Gornjega na desni, prostornega, da bi lahko vanj legel, je Škropivnik ravnokar potegnul ven in strmel v množico aktov, ki so bili zvezani v manjše in večje snopiče. Iz prve sobe je zaslišal glas, ki ga je takoj vznemiril. Pogledal je v množico predalov pred seboj in hipno se je domislil. Ozrl se je. Zagledal je panterjevo kožo, rjavo obleko, mala stopala. Naenkrat mu je šinilo po glavi, da je treba poseči vmes, ravnati naglo, odločno. Vstal je in se bližal oficijalovi mizi, ob kateri je stala. Oficijal je pisal. Videl se je samo njegov prostrani in z raznimi mozoli porasli vrat, dvoje modrih uhljev in sredi njih debela rdečkasta glava.

— Moj poklon, je dejal Škropivnik.

Dama, ki je gledala čokca in čakala, da dvigne glavo, se je ozrla v Škropivnika.

— Prosim, stopite z mano.

Šla je. Prišla sta v njegovo sobo. Ponudil ji je stol na desni strani svoje mize in sedel tudi sam. Kri mu je tiščala v glavo, nos se mu je potil in nanosnik je hotel vsak čas zdrkniti z obraza.

V.

Škropivnik je in ostane samec. Vesten uradnik je, prej je imel naslov predstojnika, zdaj je pravi ravnatelj. Zadnja leta je postal nekoliko siten in čemeran, kar prinese s seboj starost. Zaradi tega ne najde nikjer pravega reda in se rad seli. Kar nosi s seboj iz mesečne sobe v mesečno sobo, pa je edino obleka, šop palic, dva dežnika in kovinast kipec, ki predočuje črnega panterja na pisanem marmornatem podstavku. Ima ga povsod na mizi in nikomur ne razloži spomina, ki je ž njim zvezan. Ob nedeljah popoldne sedi večkrat za mizo, vzame v roke panterja, ga gleda in obrača ter položi spet na svoje mesto.

Potem upre pogled v okno in bobna s prsti po mizi.

Tu je ena od novic, ki jih zbiram za literaturo. Kar je to največje do lastnosti "Grafenauer Krotka", 302. To pravi seut ob strani z ~~z~~ grafnauer, kar gre na Grafenauerovo lasti

Pastuškin:

Vojaški vlak.

Temno in težko sope v svetlo noč,
tako bolešno hrope in vzdihuje
veriga vóz; drug drugemu se tuje
iz njih odziva hrup in vrisk pojoč.

Teh src ne druží prav noben obroč:
kar ta časti, to drugi zaničuje,
kar temu sveto je, to oni psuje —
le boj ob zori bo jih bratil vroč.

Oj blagor vam, ki boste se borili
za to, kar najsvetejšega je v vas! —
Kako pa vam je v duši, brafje mili,

ki bit se greste za podvig in spas
krvnikovi vas gonobeči sili?
In z vami, bratje, moram tudi jaz.

Igo Gruden:

Poletna noč.

Senó diši . . . po sênu noč prepeva:
gri, gri . . . gri, gri . . . kot da le zemlja diše
v uspávanko glasove si najtiše,
utrujena življenja, trudna dneva.

Kresnicam lučka v vetru podrhteva,
ki od molčečih gôr narahlo piše;
konture mesec na obzorju riše, —
ves božji svet najtišji sen preveva.

Gri, gri . . . gri, gri . . . še meni tiho poje,
vso noč mi poje, giblje v sladko spanje,
a spati noče hrepenenje moje:

čez polje k tebi v dalje gre brezdanje,
kresnica sveti v nočne mu pokoje,
gri, gri . . . gri, gri . . . med tvoje tihe sanje.

Janko Glaser:

Tožba.

Kam bom dete bedno položila,
ko ne jasli nimam, niti slame,
niti hleva, da bi vanj se skrila!

O da tukaj bil bi moj predragi,
da v roke me varne svoje vzame,
v njih ogreje me v ljubezni blagi
in v bridkosti dá mi tolažila!

Dr. Iv. Lah:

Valentin Vodnik.

V onem delu Ljubljane, kjer se razvija danes novo moderno mesto okoli Slovenskega trga, so stale svoj čas preproste nizke hiše, ki so služile za prebivališče ubožnih ljubljanskih meščanov. Med temi hišami je stala tudi stara Kerschbaumova, pozneje Piklova hiša za frančiškansko cerkvijo. Tam se je v pritličju, dne 8. januarja leta 1819. dokončala trudapolna pot prvega slovenskega pesnika.

Valentin Vodnik je bil takrat provizorični profesor italijanskega jezika na starem ljubljanskem liceju. O njegovi smrti imamo le kratke podatke. Po dnevi je še poučeval v šoli — po pouku se je vrnil v svoje skromno bivališče, kjer je zadnja leta sestavljal svoj slovar — zvečer ga je obiskal njegov učenec Costa, ki se je z njim rad razgovarjal o raznih zgodovinskih in drugih znanstvenih vprašanjih — in ob 9. zvečer je pesnika zadela kap. Tragedija je bila dokončana. Prihital je sicer na pomoč zdravnik, profesor anatomije Melzer — toda življenje je bilo dokončano. Ob 11. zvečer je umrl. Zapustil nam ni ne duševne ne telesne oporoke. Umrl je ubog in zapuščen: ni imel kaj zapuščati, razven svojega dela, ki je ostalo potomcem, da na njem zgradijo stavbo novoslovenske kulture.

Začetek svojega življenja nam je popisal Vodnik sam v svojem lastnem življenjepisu — vrhunec njegove ustvarjajoče sile nam kaže „Ilirija oživljena“. Konec pa je prikrit v težko temo, ki je pokrila našo domovino in pesnika takoj, ko je zašlo prvo ilirsko solnce in je padla na našo zemljo trda nemško-avstrijska pest. Od leta 1815., ko je po dunajskem kongresu zavladala nad utrujeno Evropo „sveta alijanca“, do svoje smrti je bil Vodnik izgnanec v lastni domovini, živel je kakor senca, ki se vrača z drugega sveta, in ko je umrl, je odnesel s seboj skrivnost svojega življenja, ki so jo mogli razumeti šele oni, ki so prišli pozno za njim. Mož, ki je polagal temelje novoslovenske literature, je moral prositi za miloščino pri avstrijski vladi, ki ni imela kruha

za „sumljive“ in „dvomljive“ ljudi. Ko so zasedli Avstrijci po Napoleonovem padcu naše pokrajine, je bil Vodnik pevec „Ilirije oživiljene“, bivši ravnatelj ljubljanske gimnazije, nadzornik ljudskih šol in vodja umetniške in rokodelske šole, vpokojen z 200 gld. pokojnine. Vladni odlok je celo zahteval, naj se odstrani iz Ilirije in naj se mu dá kako službo, ki ne bo v zvezi z vzgojo mladine. Težko si je predstavljati duševni položaj moža, ki je vse svoje delo položil v vzgojo naroda in njegove mladine. On, ki je polagal temelje slovenskemu srednjemu šolstvu, je imel biti izgnan, da bi mogli drugi nemoteno širiti v njegovi domovini tujo kulturo. Zato šele v sedanji dobi prav razumemo njegovo bolelost. Njegova Ilirija je dobila pred našimi očmi odločnejše obrise: dobila je novo pravo ime: Jugoslavija. Ob času, ko je bila Ilirija oživiljena, je ležal ves Balkan še pod težkim turškim jarmom: v Srbiji je bil komaj končan prvi osvobodilni boj, ki ga je od leta 1804. vodil Črni Jurij, Karadjordje, ded naše sedanje jugoslovanske dinastije. Tudi v Črni gori je vladika Petrović Njegoš organiziral svoje čete. Na Hrvatskem je rasel odpor proti mažarstvu. Balkan je vrel v svoji notranjosti — saj se je tik za napoleonskimi vojnami začel boj za osvobojenje Grkov. Napoleon sam se ni rad dotikal balkanskega vprašanja: imel je s Turčijo svoje namene. Balkanski narodi so pričakovali pomoči od Avstrije in Rusije; ker sta bili obe državi v boju z Napoleonom, niso mogli balkanski Slovani iskati zavetja tam, kjer so ga iskali njih severni bratje Poljaki: saj je l. 1806., ko je stal Napoleon na vrhuncu svoje sile, črnogorski vladika napovedal celo vojno — Franciji. Ako bi bil Napoleon drugače razrešil balkanski problem — mogoče bi se bilo zgodilo že takrat nekaj velikega. Nekaj velikega za nas, kajti za Napoleona balkanski kot ni imel tako velikega pomena. Potreboval je pred vsem naš severni del, ker je od te strani obvladal Avstrijo: zato je ustanovil Ilirijo. Morska obal od Kotora do Trsta in prosta pot v dravsko dolino skozi beljaško kotljo — to mu je dalo podlago, da je od tu mogel razrešiti avstrijski in balkanski problem. Ilirija je bila zanj ona trdna točka, s katere je obvladal vso svojo orijentalno politiko. Izrabljal je dežele in narode v svoje namene; zato ne moremo govoriti o ljubezni: vemo le, da mu je bila Ilirija zelo pri srcu. „Ali ne vidite, da stojim, ako imam v teh pokrajinah svojo podlago, z eno nogo v Rimu, z drugo pa v Carigradu“, je govoril svojim diplomatom. Hotel je stati na nji — in ko jo je Avstrija

(1813) zahtevala nazaj, je rajši sprejel boj . . . Ni hotel ustvariti ilirskega naroda: ni imel časa, da bi se ukvarjal s takimi vprašanji. Imel je preveč narodov, da bi jim mogel deliti ljubezen: videl je samo samega sebe in svoj veliki sen. Komaj da je vedel, kaj pomeni narodu njegova Ilirija. Saj niti narod ni vedel. Ljubil pa je Ilirijo njen pesnik, ki je preživel z njo vso svojo mladost. Vodniku Ilirija ni bila politično polje — ampak polje naše narodne kulture, kjer je mogel razviti vse svoje bogate sile. Prišel je čas, ko je bilo mogoče uresničiti vse velike načrte, ki so se prej razbili ob trdih skalah naše narodne — nezavesti. Podlaga narodne kulture pa je narodna šola, zato vidimo Vodnika z vsemi silami na delu za šolo. Od l. 1810. piše in sestavlja šolske knjige in deluje kot učitelj, nadzornik in ravnatelj. Kam bi bilo vedlo kulturno delo za vzgojo mladine — da ni mahoma padla velika sila mogočnega Napoleona in z njim Ilirija in Vodnikovo delo za našo prosveto. Na Dunaju so dobro vedeli, da je Vodnik mož, ki more biti nevaren. Zato so romala na dunajsko policijo vsak teden obširna poročila, kaj dela Vodnik v Ljubljani. Razumljivo je, da mu niso zaupali: saj so si dali celo o njegovi smrti obširno poročati. Ali so dvomili o njegovi smrti? Ali so se bali, da bo živel v svojih delih? Zato razumemo, zakaj so se bali njegovi prijatelji . . . Toda on je bil ptič Feniks, kakor ga je imenoval Prešeren, in je vstal po smrti, ko je zagorela njegova grmada, v jasni luči pred narodom!

Vodnik, Prešeren, Levstik, Cankar, to so štiri velike postave v stoletju pred našim osvobojenjem. Vsak iz njih pomeni nam celo dobo: Vodnik stopa v ospredju našega narodnega prerojenja, od l. 1790. do l. 1820. polni čas s svojim delom: sam išče pota prave narodne kulture in hodi odločno svojo pot. Ko ga zagrne grob, se nam zdi, da nastane vrzel — dokler v tridesetih letih ne zazvene sladko ubrani akordi Prešernove pesmi, ki stopi kot zrel sad svoje dobe v obliki knjige „Poezij“ l. 1847. pred narod. In zopet nastane presledek, ki ga izpolnuje le splošno evropsko politično vrvenje od l. 1848. V teh na zunaj najvažnejših trenutkih nimamo velikega pravega moža — imamo le voditelje, ki jih je za silo ustvaril čas. Toda tu prihaja orjaška krepka postava našega Laščana Levstika, ki prinaša luči v temo, odločnosti v boj in jasnosti v nazore. Od l. 1860. do l. 1890. čutimo na vseh straneh njegov blagodejni vpliv: odkriva krasoto jezika, loči pleve od zrnja in s krepko besedo povdarja svoje v boju za resnico

očiščene nazore. In ko je umrl, je bila z njim končana cela doba: začel se je zadnji del naše trudapolne poti navzgor: in ker je nismo hodili prav, se je pojavil med nami potnik z belih cest, ki je povzdignil svoj glas in je dvigal bedne in omagane na težki poti do konca — veliki romar, Ivan Cankar.

S tega razgleda našega razvoja v zadnjem stoletju gledamo na Vodnika in precejamo njega delo. Tu se nam pokaže vsa njegova velikost; dviga se pred nami ta preprosti menih kot vodnik celega stoletja. Kar je pred njim, je negotovo tavanje po temi brez jasne solnčne luči. Ne rečemo, da naši jožefinci niso imeli lepih misli in velike ljubezni do naroda — ampak solnce takrat še ni bilo zasijalo: hoteli so izpolniti nalogo svoje dobe, ceste v bodočnost pa še niso bili zagledali. Pomlad narodov se je skrivala še pod trdo skorjo protireformacijske dobe. Ko pa se je led raztajal in so zazelenele naše narodne livade, se je pojavil na njih pesnik, učitelj, zgodovinar, pratikar, časnikar in jezikoslovec — Valentin Vodnik. Naše polje je bilo neobdelano — zato je on, prvi pomladanski delavec, stopil povsod, kjer se mu je zdelo potrebno poprijeti za delo.

Bil je pristen sin svoje domovine: vesele dobre narave; bolj pevec nego pesnik; poznal je svoj rod in jezik njegov. Naravnost in preprostost ga je rešila starih tujih kulturnih spon, da je mogel svobodno razviti svoje sile. Rousseaujev evangelij: „vrnimo se k narodi“ — je obvladal svet. Tudi on ga je sprejel. Zato je zapustil šolo patra Marka in je odklanjal tuje nenarodne besede prav tako, kakor pesmi zložene po tujih vzorih. Vrnil se je k narodu in je črpal iz bogatih zakladov narodovega jezika. Zapel je pesem, kakor jo je slišal peti med narodom in tako je nastopil svojo pot. Pel je pesmi na svoje rojake:

Kranj'c, tvoja zemlja je zdrava,
za pridne nje lega najprava;
polje, vinograd, gora, morje,
ruda, kupčija tebe rede.

Veselo poje njegov „Zadovoljni Kranjec“:

Od straže hrovaške,
mi solnce gor pride,
v vinograde laške
popoldne zaide.

Z beneškega morja
jug čelo poti,
od Štajerca burja
pri del' me hladi.

To so bile pesmi, ki je z njimi hotel dvigniti svoj narod. Izšle so skupno v zbirki „Pesmi za pokušino“ l. 1806. in pomenijo nam začetek novoslovenske poezije.

Toda narod je potreboval več nego pesmi. Treba mu je bilo pouka. Zato je Vodnik postal pratikar. V treh letnikih „Pratike“ (1795—1797) je podal narodu mnogo pouka in zabave.

Pa tudi pratika mu je bila premalo: postal je časnikar: ustanovil je Slovincem prvi list „Novice“ (1797—1800). Veliki dogodki so pretresali Evropo — dotikali so se tudi naše jugoslovanske zemlje. Narodu je bilo treba odkrivati svetovno obzorje. V tem je časnikar Vodnik vestno izpolnjeval svojo dolžnost. Bil je rojen pedagog, razlagal je vse, kar se je zgodilo s preprosto narodno besedo.

Toda narod še ni bil zrel za svoj časopis — zato so „Novice“ prenehale. Vodnik se je vrnil v šolo — postal je profesor. Posvetil se je zgodovini. V zgodovinskih trenutkih je bilo treba pregledati našo preteklost. Naš zgodovinar Linhart je prezgodaj legel v grob. Ostal je brez naslednika: Vodnik je stopil za njim.

Med tem je dozoreval čas. Prihajalo je l. 1809. Vodnik se je udeležil njegovih priprav: Zlagal je pesmi za gledališče in je prevajal pesmi za brambovce — v polnem razcvetu leta je stopil Napoleon na Dunaj in v jeseni je bila ustanovljena Ilirija.

Tedaj je prišel njegov čas. Vse, kar se je godilo preje, se nam zdi samo priprava za to važno resno dobo. Vodnik se je v polni meri zavedal svoje dolžnosti. Nismo bili bogati na velikih možeh, ki bi bili stopili v ospredje nove ilirske narodne kulture. Zdi se nam skoraj, da je sam, dasi imamo še nekaj drugih častnih imen, ki so vestno vršila svojo dolžnost. Francozi so spoznali izredne zmožnosti moža, ki je predstavljal duševno bogastvo našega naroda; Vodnik je postal ravnatelj in nadzornik šol. Izvršil je pred vsem oni veliki preobrat, ki ga je prerokoval že veliki pedagog Komenský, pa ga v avstrijski šoli ni bilo mogoče izvesti: da je namreč narodni jezik prva podlaga za vse druge nauke. „Materna beseda je otroku najbolj znana;

prva stopnja tedaj je, ga v domačem jeziku učiti pisati in brati.“ (Predgovor k „Abecedi ali azbuki.“) Na tej podlagi je napisal celo vrsto šolskih učnih knjig, ki smo jih potrebovali. („Abeceda za prve šole“ — „Kerščanski nauk za illirske dežele“ — „Pismenost ali gramatika za prve šole“ — „Početki gramatike“ — „Abeceda ali azbuka.“) Vse te knjige so nastale v letih 1810—1812. Z njimi so bili položeni temelji naše nove narodne ilirske šole. — V delu za slovensko narodno šolo je Vodnik dobro čutil, kaj pomeni nova doba za Slovence. Zato se je v njem budila pesem navdušenja nad novimi velikimi časi.

Zadnja leta je bil utihnil pesnik Vodnik. „Pesmi za brambovce“ so bile narejene večinoma po tretjih vzorih — edino tam, kjer poje o domači zemlji, o Soči, Savi in Dravi — tam čutimo odmev njegovega srca. Nevarnost je pretila od juga in od severa, in če je vprašal pred sto leti:

Drava čegava je,
Soča čegava je,
ga bomo vprašali,
kdo jih če pit' ? —

ali ni izpregovoril za nas? Ali ni to beseda, ki velja danes, kakor je veljala takrat?

Usoda pa je odločila tako, da je bilo združeno ozemlje od Soče do Drave v eno kraljestvo, in ko se je pokazala s tega stališča vsa naša bodočnost v novi svetlobi, je vstala v srcu pesnika ponosna himna Ilirije. Veličastna je ta pesem v svoji priprostosti, naša po jeziku in po srcu. Plastično nam odkriva pesnik v kratkih narodnih kiticah slike iz naše zgodovine. In na koncu zadone iz pesmi akordi zmagoslavja, bogastva in mogočnosti. Kako jasno vidimo pred seboj starko — Ilirijo, ki jo dviga nov junak iz starih razvalin:

Napoleon kliče:
Ilirija vstan',
vstaja, izdiha:
kdo kliče na dan?

O vitež dobrotni,
kaj ti me budiš,
daš roko mogočno,
me gori držiš.

Kaj bodem ti dala,
 pogledam okrog,
 razločit ne morem
 skor svojih otrok . . .

Kakšna jasna slika mogočnega viteza in uboge Ilirije! In zdaj sledi zgodovina, ona temna neznana zgodovina, ki jo je preživel Ilir v „pozabljenih temnicah“ štirinajststo let. Napoleon pa je prišel, da ga dvigne iz pozabljenja k novemu življenju. In polna samozavesti govori starka:

Od prvega tukaj
 stanuje moj rod,
 če ve kdo za druž'ga,
 naj reče od kod?

Narod se je prebudil. Duh Napoleonov, duh svobode, ponosa in moči stopa v Slovence.

En zarod poganja
 prerojen, ves nov.

Med Grško in Galijo leži naša domovina Ilirija, t. j. med dvema svetovoma, med vzhodom in zapadom, med dvema kulturama, med grško in latinsko in zato hoče biti Ilirija „prstan Evrope“.

To je bila naša prva in najlepša oda, ki je nastala l. 1811. v pozdrav mogočnemu zmagovalcu. V njej je izpovedal Vodnik svojo ilirsko izpoved. Za to svojo Ilirijo je hotel živeti in delati. Leto na to je prišla ruska katastrofa in nji je sledila bitka pri Lipskem. Temni mrakovi so se zbirali nad obzorjem „Ilirije oživljene“. Ko je bila zmaga gotova, je dunajska maščevalnost iskala svojih žrtev. Prvi je bil Vodnik . . .

Ilirija je sicer ostala tudi v Avstriji, toda to ni bilo več ponosno kraljestvo z dobrotnim vitezom na čelu. Z ranjenim srcem je skušal pesnik izpovedati svojo vero, da bo Ilirija zveličana, da bo srečna in velika tudi v bodočnosti. Toda trdne vere ni bilo več. Zapel je svojo labodjo pesem „Moj spominek“ in je sprejel delež političnega preganjanca. Sestavljal je slovar, iskal je zgodovinske spomenike, skušal je vzgajati nove kulturne delavce — toda nad Ilirijo je ležala težka pest avstrijskega policijskega sistema. Tako je zgrudila smrt ptiča Feniksa, ki se je imel preroditi v zarji novih dni.

Ko so l. 1858. slavili v Šiški stoletnico pesnikovega rojstva, je bila ta proslava živ dokument one naše dobe. Zaigrali so cesarsko pesem, potem so govorili, potem so zapeli: „Kje dom je moj“ in potem so zaigrali Radeckega koračnico. In potem? Potem so se gostili pri Kameniti mizi. Tudi „Vodnikov album“, ki je izšel v istem letu, nosi na sebi pečat te dobe. Pokrili so pesnika s kranjskim patriotizmom, da bi bili zakrili njegovo pošteno ilirsko srce. In tudi v šoli so ga kazali mladini v svitu avstrijske pokorščine: pesem njegovega življenja so opravičevali kot greh, ki ga je zahteval čas. Dvomili so o njegovi značajnosti in opozarjali na neprevidnost, ker se je dal zapeljati svojemu srcu. To je bila vzgoja — naše preteklosti! Ko smo mu postavili v Ljubljani spomenik, nismo mogli o njem povedati jasne in odkrite resnice. A zdi se mi, da se je takrat kiparju Ganglu izredno posrečilo izraziti v onem prijaznem nasmehu pesnikovem vse to, kar smo hote ali nehote prikrivali v svojih srcih. Ali ne govori tisti smeh o skrivnosti, ki je nismo razumeli do najnovejših dni? Ali ni postalo nam zdaj jasno, kaj je hotel reči dobri pater Valentin? Ali nismo čitali tam one jasne misli, vere in zaupanja v bodočnost, ki je zmagala sto let po njegovem grobu? Zdaj ga razumemo v teh dneh, ko smo zopet del svobodnega kraljestva in je vsa Ilirija zopet oživljena . . .

Zato romamo zdaj z odkritimi srci, polni hvaležnosti na oni grob pred sto leti nazaj, da po pravici in resnici počastimo spomin pevca in učenjaka, buditelja in preroka, vzgojitelja in preganjanca, tihega meniha patra Valentina, ki je prvi razkril bogastvo našega jezika, izpolnil dolžnosti svoje velike dobe in pokazal tudi jasno politično bodočnost svojega rodu. Zato slavimo ta jubilej.

 LISTEK.

† Ivan Cankar.

Enajstega grudna leta 1918. nas je zapustil Ivan Cankar; na pragu v svobodo nas je zapustil, ki je bil prvi borec zanjo, od zibelj do groba prvi nje mučenec. Kakor ves naš narod, vsa naša domovina — Francka, junakinja „Na Klancu“ — je bil tudi on simbol našega hrepenenja k solncu, naših sanj o svobodi. Iz nebogljenosti in siromaštva si je želel v „ministrantu Jokcu“ v svetli grad s prelepim parkom in pred véliki oltar, da bi zapel véliko mašo. Kakor Francka se je gnal „za vozom“. A „zapisano je bilo ob rojstvu, da bo hodila in da ne pride nikoli . . . Če bi tekla do konca sveta in do konca življenja, bi ne dohitela voza, ne židane rute, ne maslenega kruha . . .“ (Na klancu, str. 72 in 11). Zapisano je bilo tudi ob njegovem rojstvu: Narod v svobodo, on od nas. Odpeljal se je v svetli grad — s kočijo, ki ni bila zlata, temveč črna, — s tremi pari konj, ki niso bili beli, temveč črni. Visoko v zraku mu je plapolala — od Francke zaželjena, a ne dobljena židana ruta — črna ruta — žalna zastava aëroplana, ki ga je spremljal na zadnji poti z bučno in zmagoslavno pesmijo svobode. „Tako je šel Jure domov k Očetu.“ (Jure za križem, str. 35).

Vse njegove življenje — simbol naše notranje in zunanje nesvobode; vse njegovo delo — simbol našega boja za svobodo; njegova zadnja pot — letalo se je ponosno dvigalo v nebo nad domovino, ki jo je moral zapustiti gospodar-tlačitelj, — simbol dosežene svobode.

„Ministrant Jocek“ ni pel vélike maše; — njegov narod jo zapoje.

A. Kraigher.

Rastlinstvo naših Alp. Prispevek k spoznavanju slovenske zemlje. Spisal Ferdinand Seidl. Ljubljana 1918. Založila in izdala „Zvezna tiskarna“. Cena 7 kron.

Težko bo dobiti tostran in onstran naših meja knjigo, ki bi bila pisana z globokejšo domovinsko ljubeznijo, s silnejšim čustvovanjem s narodo in obsežnejšim strokovnim znanjem; težko bo dobiti strogo znanstveno delo, ki bi bilo tako poljudno zasnovano in zato ne samo poklicano, temveč tudi usposobljeno, širiti med slovenskim ljudstvom ljubezen do spoznavanja ožje domovine, utrjevati smisel in zanimanje do narode sploh in potemtakem za precejšnje stopnjo dvigniti kulturni nivo naroda. Jasen dokaz je, da tudi dolgoletne vojne sile ne morejo zatreti duha, ki stremi po kulturi in napredku.

Z ognjevitostjo in vnmemo se je lotil pisatelj dela, ki ni nastalo čez noč, ampak le z dolgoletno vztrajnostjo in večkratnim opazovanjem, ki je plod obilih izkušenj in gotovo tudi bridkih razočaranj. Ni se zaprl med štiri stene in obdal s kupi knjig, temveč vzel je popočni les in romal iz kraja v kraj; nabiral je izkušnje po dolinah v vznožju Alp, a podal se je tudi na strme in visoke vrhe, kjer ne sije vedno gorko solnce, pač pa seka strela in grozi vihar. Ni šel samo poleti, ko nam je gorska tura zabava; ljubezen do domovine in narode ga je gnala na pot ob času in vremenu, ko se že stiskamo v zavetju in iščemo blagodejne peči. S široko odprtimi očmi je gledal na okolico, na življenje, ki je kילו okrog njega; bistrim očem ni ušlo nobeno od mnogobrojnih rastlinskih bitij. In nobenega ni bilo, ob katerem se ne bi ustavil in razmišljal, odkod, zakaj, kako. Tako so nastale posamezne beležke in sestavki, ki nam strnjeni v celoto podajajo v slovenskem jeziku pisano in vsakomur zlahka umljivo biologijo rastlinstva sploh; kljub silnim težkočam, ki jih lajk komaj pojmi, mojstrsko delo.

V „Uvodu“, ki mu stoje na čelu idealne besede: „Spoznaj domovino, da jo pristrčneje vzljubiš!“, nam poda pisatelj nekaj splošnih misli. Nekako čudno nas dirne, ko spoznamo, da idealistu strogo mehanistično mislečega prirodopisca in, skoro bi rekel, darwinista v ožjem smislu. Nadnaravnega činitelja izključuje in sklepa, da je „rastlinsko telo podobno stroju, ki je zložen iz čudovito primerno izvršenih in primerno sestavljenih delov (organov) in prav njih složno ujemaajoče se poslovanje je to, kar imenujemo življenje“ (stran 9). Priznava, da so „rastline živa bitja, kakor živali in človek“ in osuplja ga le „smotrena prikladnost v živih bitjih“, ki jo razloži kot darwinist na podlagi narodnega izbora in prikladnih prilagoditev za omejeno ter rabi za to besedo smotrenost le prispodablja, ne pa razlagaje. Za vodilno misel svoje biologije določi — posebno značilno za darwinista v ožjem smislu — prilagoditve in vzklia: „Prikladne prilagoditve veskozi!“ Popolnoma tuje, ali vsaj nikjer jasno izražene pa niso misli, da bi mogla imeti rastlina neko notranjo silo, nekak duševen faktor, ki izraža njeno življenje in ki odločuje nad sleherno prilagoditvijo v smislu modernega neovitalizma; vsled tega pa zmanjša priznavajoč v vsem obsegu naravni razvoj vrednost narodnega izbora in prikladnih prilagoditev kot glavnih činiteljev in jih smatra le za podrejene sočinitelje. V tem oziru se mi zde prikladne prilagoditve preveč povdarjane in kot edino merodajne očrtane. Vprašam samo, ali so se travniške rastline res le radi košnje tako razvile, da se ne rešijo preko zime s semenom, temveč s koreniko, ki je kosa ne dosega? Ali je naroda vsled človeške kose „izvršila

čin preproste, pa čudovito uspešne tehnike?" (stran 90). Ali se niso morda naselile na travniku le tiste rastline, ki jim košnja ne more škodovati, oziroma so ostale samo tiste, ki jih košnja ni uničila, ker so bile že opremljene s koreniko?

Za „Uvodom“ sledi obširno obdelano poglavje o rastlinstvu gozdnega pasa, ki sega od vznožja Alp do meje drevesne rasti. V glavnem so obravnavane posebno biološke zanimivosti različnih gozdov, posek, travnikov, gorskih senožeti in slednjič nakamenskih rastlin in rastlin alpskega pasa, ki segajo še v gozdni pas. Onstran meje drevesne rasti se prične rastlinstvo alpskega pasa in tvori drugo poglavje knjige, ki nas seznani z grmovnatim oddelkom, alpskimi tratami, naskalnimi livadami in končno z rastlinstvom najvišjih vrhov in strmih skalnih sten. V zaključnih odstavkih, ki so zelo bogati metereoloških in geografskih beležk, pa zvemo, kako so pridobile alpske rastline svoj posebni, podnebnju prikladni kraj in od kod in od kedaj so alpske rastline.

Kdor je pričakoval nekak ključ za določanje alpskih rastlin, se je korenito zmotil; nasprotno pa moramo biti vzradoščeni, da smo dobili biologijo alpskega rastlinstva, ki bo seveda najboljše služila tistim, ki so že vsaj deloma seznanjeni z njim. Lajiku pa bi bilo treba preskrbeti kolikor mogoče obilnih slik; pomanjkanje slik zelo kazi pomen knjige za širše občinstvo. Neizmerne važnosti pa je ta biologija zlasti za šolnike, ki hočejo dosedaj še mnogo premrtvi pouk o živi prirodi znatno poživiti.

Sklepu knjige je pridejan imenik vseh omenjenih rastlin (čez 250), ki ga je treba posebej pohvalno omeniti, ker obsega poleg slovenskih in latinskih imen tudi srbohrvatska. Želeti bi bilo morda le, da bi bila pridejana slovenskim znanstvenim imenom še najbolj razširjena in poznana narodna imena.

Kakor že omenjeno, je slog poljuden in razumljiv, mestoma poln pesniškega zanosa. Motijo le nekatere zastarele oblike n. pr.: „edno leto“, „nič manje“, „onemagam“, „skrajnji“, ponekod raba refleksiva i. t. d. Mesto „borba za bitek“ bi bil simpatičnejši izraz borba za obstoj ali obstanek. Dosledno beremo tudi „Zemlja“ in „Solnce“; toda ker je pisava z malo začetno črko že udomačena, bi bil zato, da ostanemo pri njej.

Želim, da bi prodrla knjiga globoko med narod in da bi ji sledila prav kmalu nova izpopolnjena, a kljub temu cenejša izdaja. *Brodar.*

„Kralj na Betajnovi“ v Narodnem gledališču. „Kralj na Betajnovi“ kot gledališko delo je drama, ki zahteva od igralcev in režije vsestranske popolnosti in dovršenosti na zunaj in znotraj. Kot Cankarjevo delo posebej pa zahteva ravno ta igra iskrenosti, intimnosti in posebno krepkega povdarka navidezno manj pomembnih, skromnih strani. Naravnost govori pesnik samo v par stavkih, tihih kot vzdih, besedah, ki plavajo mimo nas kot lepa sanja. Zato so Maksove besede nežna muzika in ne rog, ki trobi prepričanje. Maks ne pridiguje, on poln trpljenja vsled razmer hrepeni iz teh razmer, v njem prevladuje en sam močan instinkt, ki vabi daleč proč od sedanjega. Kadar pa Cankar govori indirektno, je oster sođnik, žgoč bič, ognjen meč, ki podi iz raja vse, ki niso za raj. V „Kralju na Betajnovi“ govori le deloma naravnost, kakor bi se bal za svoje lepe sanje, nič nam ne razlaga, kakšna bodi Betajnova, pač pa nam jasno kaže, kakšna je Betajnova in kantorstvo našega javnega življenja.

Pri Cankarju je tedaj treba natančno ločiti sanje od biča, Maksa od Kantorja. Pri nas tega ni bilo. Način interpretacije Kantorja in Maksa in mogoče tudi igralska premoč Borštnika napram Železniku sta v občinstvu rodila prepričanje, da je Kantor, mož poln volje in dejanja, pozitivna oseba in Maks zamišljen, brezdelen sanjač. Tisti Maks, ki je Cankarjev glasnik, nosilec njegove velike poezije, ki bi moral igranje voditi za seboj interes in simpatije občinstva! Namen uprizoritve pa je tolmačiti dramo, odkrivati nje skrite lepote in pesnika občinstvu pokazati. Cankarja igrati je težko, vendar pa bi bilo pod vodstvom inteligentnega dramaturga mogoče Cankarja podati vsaj toliko duhovito in umetniško, da bi predstava dosegla Cankarjev ton. Pri nas se Cankar ni igral v njegovem duhu in se je, ne po krivdi igralcev, večina lepote izgubila in veličina dela zapravila.

Režija je kazala vse tiste napake, ki se v časopisju vsak dan zamenjujejo. Izpembe luči so bile gorostasne, volilci iz Betajnovne Krjavljevi hribovci. Kantor je bil gospod Borštnik, zastopnik realistične šole in kot tak največji jugoslovanski igralec. Borštnik je skop s svojo umetnostjo: nobene vsiljivosti, laskanja ni v njem, ne briga se za občinstvo in vladajoči okus. On stopi na oder in tu se zgodi čudež, gledalcu nepojmljiv: on postane Kantor, hodi po svoji sobi in govori z župnikom premišljeno, ker tu gre za njegove interese. Ne nosi več rdeče intrigantske brade kot pred leti, ampak polno črno, prav lepo gojeno rodoljubno brado, kakor se to spodobi na Betajnovi. Njegova brutalnost ni teatralna, temveč prikrita, elastična, politična, taka, s katero se na Betajnovi kaj doseže. Borštnikova umetnost sloni na močni sugestivni osebnosti, neverjetni naravnosti gest, glasu in vedenja z živo govorečo masko in dostojanstvenim mirom. Njegov glas in smeh v vseh niansah je tak dragocen material, da ga zaman iščeš drugod. Igra ne samo na zunaj zelo rezervirano, ampak tudi njegov notranji Kantor je zelo miren, preudarjeno miren, skoro brez zapletljajev: tu in tam se mu zaseneči oko in porosi komaj vidno solzo, krčevito stisne roko, kolena se mu tresejo, pa vse samo za trenutek. Borštnikov mir je navidezno vsakdanji mir poštenjaka, skrivnosti pa, ki jih zakriva ta mir, izdaja le nerad in to samo v skladu z igro in avtorjem. Vsi živci in psiha so podrejeni enemu imperativu, ki se ga železno oklepa vso igro: on je Kantor. Mojstra glasu in govora je bilo videti najbolj v pogovoru z župnikom in v prizoru, ko daje Krncu denarja.

Manjkalo mu je skušenj z ostalim objemom, in dasi je izvrstno podal okvir in sliko Kantorja, je vendar v boju s svojim spominom mnogo stavkov brez prave barve izgovoril in marsikaj nehote preskočil.

Maks gospoda Železnika je bil dober. Vloga je zelo težka, in če je ni popolnoma izčrpal, ni njegova krivda. Ne z masko, z duhom Cankarjevimi naj nam govori Maks. V vlogi je toliko poezije in toliko važnih, tipičnih Cankarjevih stavkov, ki bi jih moral igralec s pravim povdankom tako podčrtati, da bi odmevali na zadnji galeriji. V Maksu naj gledalec čuje Cankarja naravnost. Vendar pa je gospodu Železniku častitati, ker zelo napreduje in obeta postati Nučičev naslednik. — Če se loči igranje od vloge, je bil gospod Peček zelo dober. Če bi bil samo za spoznanje malo bolj zoprni, bi postal tudi Bernot zoprni, tako pa je mojstrsko obvladal prave meje Bernotove, ki so v tragičnosti. Največja nevarnost za to vlogo je pretiravanje. — Župnik gospoda Danila je bil cel Danilo: izvrsten v maski, star rutiner in tradicionalno zvest

zaveznik šepetalke. Karikirati se župnik ne sme, pač pa tiste črte, s katerimi je Cankar moža osmešil, pri igranju nekoliko omiliti in s tem je ironija podvojena. — Sodnik in Krnec (gg. Bratina in Rasberger) sta bila v vsakem oziru zelo dobra.

Gospodična Šaričeva je bila pristna Cankarjeva Nina. Umevanje vlog, inteligenca in resnost, s katero igra, je napravilo gospodično Šaričevo za najboljšo igralko letošnjega objaja. — Gospa Juvanova je pokazala v svoji mali vlogi zelo veliko umetnosti in njena Lužarica napravi na gledalca zelo velik vtis. Cankar bi je bil vesel. — Gospa Bukškova in gdč. Marjanovičeva sta bili kakor vedno dobri. Sploh se je videlo, da so se vsi igralci potrudili, da ne bi zaostajali za Boršnikom in še bolj iz pietete do Cankarja. Boljše se pri sedanjih gledaliških razmerah in s tako zaposlenimi igralci ni moglo igrati. V bodoče naj se igrajo in študirajo Cankarjeva dela vsaj s toliko pieteto in častjo, ki smo jo Cankarju dolžni, ko bo doseženo to, naj se poizkusi z duhovito, umetniško in intimno igro.

Fr. Lipah.

Jan Rokyta: Na staroměstském rynku. Basen. Psano 1916. V založništvu „Česke reformacije“. 1918. V Pragi. Naš znanec in prijatelj Adolf Černý, urednik „Slov. přehleda“, je pozdravil dolgo zaželjeno svobodo svoje domovine z lepo knjižico „Na staroměstnem trhu“. Kdo ne pozna tega staromestnega trga, ki je bil priča največjih zgodovinskih dogodkov. Kdo ni stopil na ta kraj s tihim spoštovanjem, s težko mislijo v srcu? Saj ti vsak kamen govori o velikih dogodkih: pred taboj se dviga stara praška „radnica“ (mestna hiša). Njej nasproti kipi nad strehami veličastna stavba tinjske cerkve. Okoli in okoli obdajajo trg tipične stare praške hiše s svojimi lepimi pročelji. To je staromestni trg.

Ta trg staromestni lep, četverokoten, zamišljen je kot tihi dedek, star, zagledan v prošlost, bled in dobrohoten. Tesno je tu, ko greje solnca žar, kot da glasi na njem se zvon temoten, in resno vse, kakor da zreš v oltar. Tako se zdi pesniku ta trg. Kaj bi ne. Saj se je na njem odigrala največja tragedija češkega naroda. Tam ob mestni hiši je stal l. 1621. dne 21. junija velik lesen oreh in trg je bil zaseden z vojaštvom. Rabelj s svojimi pomagači je stal na odru in skozi okno so stopali na morišče češki plemiči, voditelji češkega kraljestva v borbi proti katoliškim Habsburgovcem, ki so bili eno leto prej premagani na Beli gori. Drug za drugim so položili svojo glavo za domovino — 27 jih je bilo. Rablju je že omahovala roka — krvolok Ferdinand pa še ni bil nasičen. Tako so padli: Budovec, Kapliř, Jesenski, Mihalovic in dr. Čez noč so bili zaprti v mestni hiši, kjer so se pripravljali na smrt. Pesnik nam slika prizore v ječi in na morišču. Trdni v svoji veri in v prepričanju, da je bil njih boj boj za pravico in svobodo, čakajo obsojeni zadnje ure. Prišli so jezuiti, da bi jih spreobrnil — oni pa pojo psalme in verujejo v evangelij. Knjiga je nastala l. 1916. Torej v dobi, ko se javno ni moglo govoriti. Saj so morali na staromestnem trgu celo odstraniti desko, kjer so bila vpisana imena mučenicov za češko svobodo. V prvih dneh osvobojenja je češki narod oktil s cvetjem ono desko z imeni in po tleh, kjer je tekla l. 1621. češka kri, je bila preproga iz rož, ki so sestavljale dan poraza in — dan zmage. Par dni na to je tam množica podrla steber, ki je bil postavljen v spomin tuje zmage. Takrat je s ponosom gledal Jan Hus s svojega visokega spomenika po staromestnem trgu. In v ta čas je prav prišla zbirka pesmi našega Jana Ro-

kyte, ki je v dneh žalosti in trpljenja zlagal pesem o junakih v trdni veri v boljše bodočnost. Jan Rokyta je še vedno mojster oblike, zato nam podaja v krepkih verzih prizore groze in smrti. Kdo bi bil bolj poklican slaviti češke mučenike, kakor on, ki tako zvesto stopa po poti čeških husitov. Zato bomo radi shranili to knjigo pesmi kot dragocen spomin velikih dogodkov. Saj hrani v sebi sveta čustva in misli češkega človeka.

Dr. I. L.

M. Krleža: Pjesme. II. Zagreb. 1918. Kratka zbirka na 30 straneh nam podaja lirične pesmi, ki dokazujejo silo in bojevitost mladega hrvatskega poeta. Slutimo precej globokosti, ki pa se pojavlja malce temno, tako da se nam zdi, da bo iz teh pojavov šele nastal pesnik, ki bo dal svoji misli tudi jasnega izraza. Za sedaj je še: „svaka riječ napjev i svaki oblik sjen“. Zato vidimo tu verslibrista, ki podaja svoje misli v prostem verzu: Ta svoboda ima svoje dobre in slabe strani — ker daje možnost, da pesnik govori tako, kakor „dršče duša“, pa tudi lahko premalo pazi na to, kaj je v duši pesem in kaj je misel. Imamo torej pesnika skrajno moderne smeri in pričakujemo, da bo podal še mnogo boljših pesmi, nego jih čitamo tu. Knjižica je izšla v založništvu „Juga“. Cena 2 K.

Dr. I. L.

Pismo na oni svet. (Francu Podkrajšku-Harambaši v spomin.) Ali še veš, dragi Harambaša, kako je bilo tisti dan, ki mi je ostal tako dobro v spominu? Slonel si na oknu, saj je bil prav lep pomladanski dan, 24. majnika, v sredo po binkošnih l. 1915. Slonel si na oknu, pušil si pipo in gledal na pusto Resljevo cesto. O, vem, da je bilo treba marsikaj premisliti: Italijani so napovedali vojno, na Soči so se začele bitke, v Galiciji je šlo čudno, čudno in Tvoje skrbno srce, ki je vedno gledalo na sever in na jug, na vzhod in zapad, ni imelo pokoja. Mislil si najbrže, kaj bo sedaj tam na jugu, kaj bo, če pojde vojska čez deželo, kaj naj storimo mi, ki nam niso prijatelji ne ti, ne oni . . . Takrat — okoli enajstih dopoldne je bilo — so pripeljali po Resljevi cesti dolg spreved: ob obeh straneh so stopali vojaki z nasajenimi bajoneti in mi smo stopali v sredi po štirje in štirje. Nosili smo s seboj na hrbtih, kar je kdo imel, in nihče izmed nas ni vedel, kam vodi ta pot. Nisi bil nevajen takih prizorov — bože, privadili smo se vsega v tistih prvih letih. Zapazil si me takoj med vrstami in si mi prijateljsko pokimal. Kako bi me ne bil razveselil ta Tvoj pozdrav: saj se drugi niti niso upali nas pozdraviti, ko so nas vedli po ljubljanskih ulicah. Kdo bi pozdravljal take sumljive, nezanesljive, nevarne ljudi, ki stopajo v senci bajonetov. Ti si prijel naglo pipo v roke in si ostrmel. Malo te je presenetilo, kajti nas je bilo mnogo. In zdelo se mi je, da so Ti zatrepetale tiste košate dobrohotne oči. Pozdravil sem Te prav veselo, še z roko sem ti mahnil in menda sem se pri tem zadovoljno smejal. Spomnil sem se, kolikokrat sva zvečer hodila pod onimi lipami na Resljevi cesti in sva govorila o davnih časih. Pa kaj bi o tem, dragi moj Harambaša! Ti si gledal za nami in zdi se mi, da si zaklel. Mi smo odšli na kolodvor in od tam v svet. In prav nič težkega ni bilo v mojem sreču, zato ker sem vedel, da si ostal v domovini še Ti in mnogo enakih, in kdo bi obupaval, če ve, da gredo za njim še tisoči. Mislila sva takrat, jaz in Ti, da je blizu glorijskega odrešenja, pa sva se vračunala, jaz in Ti, ker se optimisti večkrat varajo; toda Ti si bil vajan, da si sprejemal razočaranja z isto stoiško mirnostjo, s katero so drugi sprejemali presenečenja, zato si čakal mirno onega velikega konca, ki ga je nam vsem narekovala naša vera. Kolikokrat sem se spomnil

na Te v oni pusti tujini, dragi prijatelj. In sem rekel v svojem srcu: Ko me bo pot prinesla domov, bom krenil s kolodvora naravnost na levo stran in pojdem obiskat Harambašo. Duša mu je junačka — sem mislil — in gotovo bo srečno prečkal vse te tužne čase. Pa se je res zgodilo, da me je nosila pot zopet na jug, pa dobim v roke časopis: Harambaša je umrl. Tako se varajo optimisti. Ti boš razumel vse to, če nihče drugi. Kajti Ti si bil dobra poštna slovenska duša, ki bi jo človek objel na sredi ceste, ko bi jo zopet srečal. Postava kakor hrast, pogled kakor blisk, beseda kakor grom, roka, da miza pod njo počiva, korak, da se zemlja stresa. Skratka: Harambaša. In srce, to hrabro jugoslovansko srce, dobro in zlato za prijatelja, strah in trepet za sovražnika. Pobratimov si imel križem domovine, kakor malo kdo drugi in prijatelj Ti je bil vsak, ki Te je poznal. Stal si zvesto na braniku domovine od mladih let do pozne starosti. Pa ne kot vodja in komandant — rajši si ostal priprost brambovec, ki vestno izpolni svojo dolžnost in je njegovo delo važnejše od vodstva. Demokrat in plebejec si bil, ki si poprijel za delo, kjer je bilo potrebno. Po naravi bi Ti bil pristojal meč, handžar in puška, ker pa smo mi četašili na drug način, si vzel v roko pero, knjigo in zapisnik. In tako si harambašaril zvesto in vneto na raznih krajih naše domovine. Radi so se zbirali bojevniki okoli Tebe: poznal si jih na tisoče: in ko so padali drug za drugim v našo neosvobojeno zemljo, si jim verno postavljaj spomenike. To so bili tisti naši drobni bojevniki — narodni delavci, ki je iz njih vsak storil, kar je mogel. . . . In zdaj smo prestali in pretrpeli vse, zdaj ko je doseženo . . . O ne! Ni še vse. Jaz vem, da je še mnogo treba. Včasih si želim zvečer, da bi se srečala in bi si povedala o vsem tem. Ako prineseš otroku igračo in nima nad njo veselja, ali nisi žalosten; in če prineseš narodu svobodo in ne ve, kaj bi z njo, ali moreš biti vesel? Zato vem, dragi Harambaša, da ni še vse. . . . In vendar, ko sem našteval na prste one, ki sem jim privoščil, da bi doživeli dan, kakor je bil 28. oktober, naštel sem med prvimi Tvoje ime. Vem, kako si želel doživeti ta dan, Ti sobojevnik vseh onih, ki so se bojevali za našo demokratično svobodo. Pa saj si bil korenina, da malo takih. . . . A kaj bi s tem, kdo bi tožil o smrti! Ko bomo pisali zgodovino našega narodnega boja zadnjih 50 let pred osvobojenjem, bomo v nji imenovali Tvoje ime.

Mnogo naših je s Teboj, ki so želeli videti te dni. Pa morebiti je bolje, da ne vidijo. Jurčič, Levstik, Aškerc, Gregorčič, Holz, Podlimbarski . . . Mnogo je vas. In zdaj še Cankar. Verjemi mi, včasih mi je tesno, ko se spomnim na vse. Saj smo vsi sejali, pa je tako malo zraslo. Pa kaj bi tožil. Le veselo se razkorači in povej na ves glas: Naj bo kakor hoče, doseženo je. Vse drugo pride. Morebiti imamo več talenta za dobre sužnje, kakor za dobre gospodarje, več za pritožbe, kakor za ukaze, ampak Ti, ki si se boril od časa, ko se je začela gibati balkanska raja, in si nas poznal od dobrih in slabih strani, Ti boš razumel vse to. In zdi se mi, da Ti zdaj od radosti trepetajo košate obrvi, kakor so se od jeze zagrnille takrat na tisti pomladanski dan. Kajti, Ti veš, koliko je bilo treba boja za to zmago, Ti naš Harambaša. Zato pojdemo krepko naprej. Tvoj

Dr. Iv. Lah.

† Stanko Svetina. Dne 16. januarja t. l. proti večeru je umrl Stanko Svetina, eden iz generacije mlajših slovenskih pisateljev. Rojen je bil 30. IX. 1888. leta na Razdrtem pri Šmarju. Njegov oče je bil tam učitelj. Štu-

diral je v Ljubljani in Pragi. Posebno pri srcu mu je bila književnost in ž njo se je pričel baviti že zgodaj na srednji šoli. Pozneje se je poizkusil s pisanjem kratkih črtic. Več takih njegovih stvari najdemo v celjskem Narodnem koledarju in po štajerskih listih. Zatem je priobčil nekaj majhnih beletrističnih sestavkov v „Slovanu“ in „Ljubljanskem Zvonu“. Te črtice kažejo spretno opazovanje, okus in pripoveden talent. Mimo njih je mislil na dolgo povest in v osnutkih sestavil in končal „Egidija Skalarja“, ki ga je krstil sam za roman iz življenja samotarja. Poleg originalnega pisateljskega delovanja se je bavil tudi s prevajanjem. Bil je dober poznavalec češke literature in iz nje je prevel v glavnem Čecha „Izlet gospoda Broučka“, Zeyerja „Andreja Černiševa“, „Tri povesti o Krucifiksu“ in „Marijin vrt“ ter Ign. Hermana „Koudelika“. Ti prevodi so deloma že izšli, deloma pa čakajo v založništvih na objavo.

Življenje mu ni bilo poslano z rožicami. Gibal se je v ozkih razmerah slovenskega dijaka in nadebudnega literata. Pred vojsko je služil svoj vsakdanji kruh v uredništvu nekdanjega „Dneva“, med vojsko in do svoje zgodnje smrti je bil uslužben na ljubljanskem magistratu.

Bil je poročen. Toda predno je obhajal prvo obletnico svojega mladega zakona, ga je pokončala stara znana morilka naših kulturnih delavcev, zavrata sušica. Idealnemu možu, ki je legel prezgodaj v grob, bodi ohranjen prijazen spomin!

Cankarjeva številka. V vabilu na naročbo je sporočilo uredništvo čitateljem in pisateljem, da posveti februarško številko spominu velikega duha ravnokar končane dobe, Ivanu Cankarju. Obljuba je bila prenegla, ker sotrudniki, ki so se prijavili, da sodelujejo v spominski številki, niso mogli v tako kratkem času sestaviti primernih prispevkov. Zato izide Cankarjeva številka enkrat pozneje, vsekakor pa pred koncem tekočega leta. Med tem vabimo na sotrudništvo vse pisatelje in pesnike, znanstvenike in esejiste in tudi vse druge, ki vedo kaj objave vrednega o Cankarjevih delih ali njegovem življenju. Prispevke je treba poslati čimprej uredništvu „Ljubljanskega Zvona“ v Ljubljani.

Recenzijski izvodi. Zadnje čase je vrnila Zvonova uprava brez vednosti uredništva nekaj knjig, dobljenih v recenzijo, misleč, da so to izvodi, poslani na ogled in v nakup. Založništva, ki so prejela knjige nazaj, prosimo, naj jih nam pošljejo vnovič, da jih izročimo svojim recenzentom in prinesemo o njih poročila. Ob tej priliki vabimo vsa založništva, domača in bližnja slovanska, naj nam svoja nova izdanja redno pošiljajo. Poročati hočemo o vsem, kar spada v krog našega lista.

Tiskarna Makso Hrovatin

v Ljubljani,

Wolfova ulica št. 12.

**se priporoča za tisk vsakovrstnih
tiskovin: časopisov, knjig, brošur,
uradnih tiskovin, lepakov, vizitk
in kuvert.**

Solidna in točna postrežba.

Priporočilo častitim naročnikom „Ljubljanskega Zvona“.

Največja zaloga raznovrstnega papirja, kancelijskega, ovijalnega, raznih šolskih in pisarniških potrebščin. Razglednice en gros en detail.

Velika knjigoveznica, v kateri se izdeluje od najpreprostejše do najfinejše vezi. Originalne platnice za Ljubljanski Zvon vsem letnikom.

Platnice in vezi za razne hranilnice in posojilnice.

Tisek na trakove, razne reklamne table v zlatu, aluminijumu i. t. d., pässepapier tout v mnogovrstnih izpeljavah. Tisek na žalne (pogrebne) trakove se takoj izvrši.

— Tvoznica papirne in kartonažne industrije J. BONAČ SIN, Čopova ulica, Ljubljana. —

Vljudno priporoča

Ivan Bonač.

Založništvo umetniških razglednic

Marija Tičar

:: Ljubljana. ::

LJUBLJANSKA KREDITNA BANKA

LJUBLJANA, Stritarjeva ulica št. 2 (v lastni hiši).

Delniška glavnica 15.000.000 K. Rezervni zaklad okroglo 4.000.000 K.

Sprejema denarne vloge na knjižice in tekoči račun ter obrestuje po ugodnih obrestih in sicer od dneva vloge do dneva dviga.

Posreduje najkulantneje nakup in prodajo vseh vrst rent, državnih papirjev, zastavnih pisem, delnic, srečk in valut ter izvršuje vsa borzna naročila kar najtočneje. Eskomptuje in vnovčuje menice, devize, kupone, daje predujme na vrednostne papirje, sprejema vse vrednote v depot in oskrbo; priporoča ognjevarne „safedeposits“ v poljubno porabo pod lastnim ključem.

Preskrbuje vinkulacije in devinkulacije zlasti vojaških ženitbenih kavcij.

Izdaja promese za vse srečke k vsem žrebanjem; zavaruje srečke proti kurzni izgubi. Izvršuje plačila na vsa tu- in inozemska mesta; opozarja zlasti na stalno zvezo z Ameriko.

Poslovno mesto avstrijske razredne loterije.

==== Aprovizacijski kredit. ====

Podružnice v Splitu, Celovcu, Zrstu, Sarajevu, Gorici, Celju in Mariboru.

Manufakturo, konfekcijo, galanterijo, čevlje in raznovrstno kolonialno blago na debelo priporoča po zmernih cenah **veletrgovina**

FRAN DERENDA, Ljubljana

Emonska cesta 8.

☛ Zaloga pristnih umetnih gnojil. ☚

Trgovina železnine in poljedelskih strojev

FRAN STUPIČA

v Ljubljani, Marije Terezije cesta števil. 1

==== priporoča svojo zalogo. ====